

Globaliseringen och den svenska industrin

Effekter och framtidsutsikter

En rapport av Industrins Ekonomiska Råd, juni 2006

INDUSTRINS EKONOMISKA RÅD

Inom ramen för Industriavtalet 1997 inrättades Industrikommittén som består av ledande företrädare för de avtalsslutande parterna. Kommittén har bland annat till uppgift att följa och främja tillämpningen av Industriavtalet och se till att dess regelverk respekteras. Industrikommittén utser de opartiska ordförande som bistår parterna samt Industrins Ekonomiska Råd.

Industrins Ekonomiska Råd är en rådgivande grupp bestående av fyra ekonomer. Dessa ekonomer är oberoende av parterna och får inte vara anställda i arbetstagar- eller arbetsgivarorganisation. Industrin Ekonomiska Råd ska kunna lämna utlåtanden och rekommendationer i ekonomiska frågor på uppdrag av Industrikommittén, de opartiska ordförandena eller förbundsparter gemensamt. Rådets rapporter finns tillgängliga på Industriavtalets hemsida www.industriavtalet.com.

Industrins Ekonomiska Råd består för närvarande av:

Pontus Braunerhjelm, professor i nationalekonomi , KTH, 08-790 91 14

Olle Djerf, Olle Djerf Ekonomikonsult AB, 08-35 44 27

Håkan Frisé, chef för Ekonomisk Analys, SEB, 08-763 80 67

Henry Ohlsson, professor i nationalekonomi, Uppsala universitet, 018-471 11 04

Leif Lundblads donationsprofessur i internationellt företagande på Kungliga Tekniska Högskolan.

Innehåll	Sid
Förord	3
1 Sammanfattning	5
2 Globaliseringen – nya trender i världshandeln	9
2.1 Globaliseringens drivkrafter	9
2.2 Världshandeln accelererar	10
2.3 Kinas och Asiens andel av världshandeln ökar	11
3 Globaliseringens effekter på den svenska industrin	13
3.1 Kraftigt ökat beroende av utrikeshandel	13
3.2 Industrins andel av produktionen relativt intakt	14
3.3 Industrins investeringar lägre än normalt	16
3.4 Hur påverkas industrins FoU, investeringar och handel av globaliseringen?	18
3.4.1 Forskningen allt mer globaliserad	18
3.4.2 Investeringarnas fördelning mellan Sverige och utlandet	20
3.4.3 Globaliseringen innebär ökad handel för svensk industri	22
Appendix med diverse diagram	26
4 Globaliseringsvågen fortsätter – hot och möjligheter	31
4.1 Nya utmaningar i en förändrad värld	31
4.2 Starkare arbetsmarknad men protektionistiska faror lurar i vassen	32
4.3 Valutapolitiken central för de globala obalanserna	34
4.3 De nordiska länderna – olika utmaningar, olika lösningar?	36
5 Hur kan industriföretagen möta de globala utmaningarna?	41
5.1 Den svenska industrispecialiseringen i ett globalt perspektiv	41
5.2 Industriföretagen och den globala konkurrensen	42
5.3 Framtiden för Sverige som industrination	43
6 Vad kan göras för att industrins anställda ska kunna möta utmaningarna?	45
6.1 Industrins nyanställningar och friställningar	45
6.2 De svenska industrianställdas utbildning i internationell jämförelse	48
6.3 Omställningsarbete	51

Förord

Debatten om globaliseringens effekter rasar vidare. Sedan vi kom ut med vår rapport i juni förra året, ”*Svensk industri i globaliseringens tid – nya behov av investeringar och kompetensutveckling*”, har det skrivits en rad nya rapporter och artiklar om globaliseringens drivkrafter och effekter.

Mot bakgrund av den intensiva diskussion som pågår har Industrins Ekonomiska Råd även i år fått Industrikommitténs uppdrag att ta fram en ny rapport som beskriver hur globaliseringen har förändrat förutsättningarna för den svenska industrin och dess anställda. Vår nya rapport ska ses en uppföljning och komplettering av vad vi kom fram till för ett år sedan.

Vår analys utgår från den svenska industrins perspektiv. Förhoppningen är att vi därigenom kompletterar andra studier om globaliseringen. Den mest synbara effekten av globaliseringen är ökad världshandel och större rörlighet över gränserna för produktion och investeringar. Sverige tillhör de industriländer där utrikeshandeln ökat mest under de senaste tio åren och i denna process har den svenska industrin spelat en central roll.

Årets rapport består av två delar. Den första delen omfattar kapitel 2-3 och belyser hur globaliseringen hittills har påverkat svensk industri och Sverige. I kapitel 2 ger vi en kort sammanfattning av hur de globala förutsättningarna för handelsutbytet har förändrats under senare år. Kapitel 3 belyser effekterna för den svenska industrin jämfört med våra viktigaste konkurrentländer bl a med avseende på handel, investeringsflöden och den ökade konkurrensen från lågkostnadsländer.

Den andra delen av rapporten är framtidsinriktad och omfattar kapitel 4-6. I kapitel 4 ges en beskrivning av några viktiga framtida utvecklingstrender med koppling till globaliseringens inverkan på svensk samhällsekonomi. Kapitel 5 fokuserar direkt på hur de svenska industriföretagen kan möta de globala utmaningarna. I kapitel 6 ställs frågan om vad som kan göras för att industrins anställda ska kunna anpassa sig till de krav som globaliseringen ställer.

Stockholm den 8 juni 2006

Industrins Ekonomiska Råd

Pontus Braunerhjelm

Olle Djerf

Håkan Frisé

Henry Ohlsson

1. Sammanfattning

Stora delar av den svenska industrin har sedan lång tid varit starkt beroende av utvecklingen i omvärlden. Det nya är att denna omvärld nu omfattar alla länder i världen. Globaliseringen innebär nya förutsättningar som redan påverkat den svenska industrins utveckling, men till stora delar ligger effekterna framför oss.

I det följande sammanfattas de analyser, bedömningar och slutsatser vi gjort i rapportens olika kapitel.

Globaliseringen – nya trender i världshandeln

- Globaliseringens drivkrafter är flera; kapitalmarknadernas avreglering, den snabba utvecklingen av IKT-teknologin och den ekonomiska integrationen i EU, Östeuropa och Asien. Särskilt viktigt är att de folkrika Kina och Indien nu är på väg att integreras i världsekonomin på allvar.
- Globaliseringens mest synbara effekt är att världshandeln har ökat i allt snabbare takt de senaste 10-15 åren. Direktinvesteringarna i världen har också ökat trendmässigt sedan mitten av 1980-talet.
- OECD-länderna dominerar fortfarande världshandel och direktinvesteringsflöden, men de tappar stadigt mark till de nya snabbväxande länderna i Asien och till övriga icke-OECD-länder. Utveckling är mest dynamisk i Asien där Kina nu är världens tredje största varuhandelsnation efter Tyskland och USA.

Globaliseringens effekter på den svenska industrin

- Sverige har blivit klart mer beroende av utrikeshandel. Exportens andel av BNP har stigit till nästan 50 procent och Sverige är bland de länder där utrikeshandeln ökat mest. Merparten av både export och import är industriprodukter.
- Den svenska industrin har därför i stort sett behållit sin andel på cirka 20 procent av BNP sedan början av 1990-talet. Däremot har industrins direkta andel av sysselsättningen minskat, samtidigt som de industrinära företagstjänsterna ökar.
- Svensk industri har ökat sin produktion snabbare än de flesta andra industriländer. Under de senaste tio åren har den genomsnittliga volymtillväxten uppgått till hela 6 procent per år. Bland OECD-länderna är det bara Sydkorea som har haft snabbare tillväxt.
- Trots stark investeringsuppgång det senaste året ligger industrins investeringskvot på en ohållbart låg nivå och klart lägre än vad som kan anses som normalt. För att klara globaliseringens framtida krav måste industrins investeringsaktivitet intensifieras.
- Den globala ekonomin visar sig bl.a. i den mycket starka ökningen i gränsöverskridande investeringarna under de senaste decennierna. Svensk FoU är mer internationaliserad än i flertalet andra länder; andelen utlandsägd FoU i Sverige ca 40 procent och de svenskägda företagen har ca 50 procent av sin FoU-verksamhet utanför Sverige.
- Globaliseringen har potentiellt stora positiva välfärdseffekter, men konkurrensen om och rörligheten för investeringar och industriproduktion ökar. Svenska industriföretag har tillhört de mest aktiva aktörerna i denna process med övertagande av utländska företag. Under senare år har också en rad stora svenska företag förvärvat av utländska företag.
- År 1990 var 200 000 sysselsatta i utländska företag verksamma i Sverige vilket ökade till 550 000 år 2001. För ungefär 10 år sedan översteg antalet sysselsatt i svenska

multinationella företags utlandsenheter antalet sysselsatta i Sverige. Historiskt har utlandsinvesteringar företrädesvis skett i mer FoU-intensiva verksamheter.

- Inom OECD har handeln med FoU-intensiva varor ökat fram till år 2001, därefter har andelen högteknologisk export fallit. I Kina har den högteknologiska exporten ökat kontinuerligt sedan början på 1990-talet.
- Att ett land har stora satsningar på FoU innebär inte med automatik att andelen högteknologisk export också är stor. Irland är ett exempel med små FoU-satsningar och stor export av högteknologiska produkter, Sverige uppvisar ett omvänt mönster.

Globaliseringsvägen fortsätter – hot och möjligheter

- Svensk industri och svensk ekonomi har hittills klarat de nya villkoren på ett bra sätt. Även om vissa branscher och företag prövats hårt, tycks strukturomvandlingen hittills ha inneburit gynnsamma makroekonomiska effekter.
- Mycket tyder dock på att vi bara sett början på globaliseringens konsekvenser. Framöver då Kina och Indien blir allt viktigare förstärks omvandlingstrycket. Tendenser till ökad lönespridning och också en allmän lönepress kan då uppstå i OECD-området. Hanteras de långsiktiga relationerna mellan nya och gamla ekonomier förnuftigt är dock sannolikheten stor för att lönekonvergensen främst sker genom stigande löner i de nya ekonomierna.
- För några år sedan handlade globaliseringsdebatten främst om tillväxt utan nya jobb. Nu faller arbetslösheten i nästan alla OECD-länder till lägre nivåer än på decennier. I denna miljö kommer globaliseringsdebatten att förändras. Globala spänningar t ex i form av handelsobalanser kommer mera i fokus.
- Kinas kraftigt undervärderade valuta i kombination med exploderande handelsöverskott skapar spänningar i världsekonomin. Kina har hittills i stort sett behållit sin fasta växelkurs mot USD. Under 2005 mildrades obalansen mellan Kina och Europa av att den kinesiska valutan följde med USD uppåt. Den trend med dollarförsvagning vi nu har innebär att den kinesiska valutan åter faller i värde gentemot europeiska valutor.
- I Norden är globaliseringens effekter lite olika. Norge kan tydligare dra nytta av kombinationen av stigande råvarupriser och prispress på bearbetade industrivaror och konsumtionsvaror, vilket manifesteras i kraftigt förbättrade bytesförhållanden mellan exportpriser och importpriser. Svensk och finsk industri utsätts i högre grad för tilltagande konkurrenstryck och prispress på exportsidan vilket lett till fallande ”terms-of-trade”.
- Danmark och Norge ligger också före Sverige i konjunkturcykeln, och ställs därför tidigare inför utmaningen att hantera en överhettning i en globaliserad miljö. Hittills finns flera positiva tecken som tyder på att man lyckats dra nytta av globaliseringskrafterna.

Hur kan industriföretagen möta de globala utmaningarna?

- Sveriges produktspecialisering kännetecknas främst av en koncentration till mellanteknologiska produkter, kompletterad av en relativt liten högteknologisk sektor och råvarubaserad produktion. Globaliseringens utmaningar innebär en ökad konkurrens från såväl ”nya” som gamla industriländer inom de produktionsområden som Sverige etablerat sig inom.
- Globaliseringen innebär för företagen en tilltagande specialisering, ökad handel och lägre priser i många fall. Konkurrensen tilltar liksom möjligheten till större marknader. En sådan utveckling leder till högre grad av vertikal specialisering, dvs. länder specialiserar sig inom det led i förädlingskedjan där de har störst komparativa fördelar.

- För att inte slås ut i den hårdare konkurrensen måste företagen bygga upp kompetens för att kunna hantera mer internationaliserade produktionsstrukturer och att behärska IKT-tekniken. Det är främst mindre och medelstora företag som ställs inför denna situation.
- På det nationella planet speglar det historiskt mycket stora bytesbalansöverskottet ett bristande förtroende att investera i Sverige. Detta kan till en del avspegla bättre avkastning i andra länder men undanröjer inte de farhågor som de låga investeringarna ger upphov till när det gäller inhemsk sysselsättning, produktivitet och ersättning till arbetskraften.
- Sverige har ett flertal starka sidor som industrination; god makroekonomisk ställning, ett antal starka industrisektorer, omfattande FoU-investeringar, goda relationer mellan arbetsmarknadens parter och låg konfliktgrad, en välutvecklad tjänstesektor samt en stark företagsledartradition.
- På den negativa sidan finns en svag sysselsättningstillväxt på företagsnivå, en i vissa avseenden stel arbetsmarknad, osäkerhet kring vissa för företagen viktiga områden (t ex energiförsörjningen och kompetensförsörjningen från universitet och högskolor) samt ett högt skatteuttag i jämförelse med andra länder. Det finns också en sårbarhet på grund av en redan starkt internationaliserad industri och ett storföretagsberoende.

Vad kan göras för att industrins anställda ska kunna möta utmaningarna?

- Visserligen har industrisysselsättningen minskat men det innebär inte att nyanställningarna har upphört. Andelen tillsvidareanställningar är högre inom industrin än i de övriga delarna av ekonomin. Nyanställningar och avgångar inom industrin har gått ner de senaste åren.
- Personalomsättningen inom industrin är lägre än i övriga delar av ekonomin. Däremot är varsel vanligare inom industrin än i övriga delar av ekonomin, men fullföljandegraden är lägre vid varje givet konjunkturläge.
- Den svenska utbildningsnivån är hög i en internationell jämförelse. Personalutbildningen inom den svenska industrin är omfattande i ett internationellt perspektiv. Jämfört med Danmark och Finland är personalutbildningen inom svensk industri mer inriktad mot anställda med hög formell utbildning.
- Det är viktigt att fokusera på rätt problem – Sverige håller inte på att avindustrialiseras – däremot är det en viktig uppgift att förebygga och lindra de negativa effekter för de som friställs när industrin omvandlas.
- Utbildning är en viktig åtgärd, gymnasiekompetens kan här vara viktigare än högskoleutbildning. Utbildning passar dock inte för alla, åtgärder som underlättar geografisk rörlighet är betydelsefulla komplement.

2. Globaliseringen – nya trender i världshandeln

Under de senaste 10-15 åren har nya globala förutsättningar skapats av teknologiska och politiska genombrott. Drivkrafterna till internationell arbetsfördelning, specialisering och handelsutbyte har därmed fått ökad kraft. Världshandelns tillväxt har accelererat påtagligt jämfört med de tidigare decennierna, något som i hög grad också har påverkat tempot i strukturomvandlingen för svensk industri och övriga delar av samhällsekonomin.

Mycket har skrivits om globaliseringen, dess drivkrafter och effekter i olika avseenden av ett stort antal institutioner, utredare och debattörer.¹ Själva har vi lämnat ett bidrag till diskussionen om globaliseringen i den rapport som Industrins Ekonomiska Råd publicerade i juni 2005². Vi hänvisar därför till denna rapport och i det här kapitlet ska vi bara göra en kort sammanfattning av hur de globala förutsättningarna för det internationella handelsutbytet har förändrats under senare år. Detta som en bakgrund till en diskussion om effekter och framtidsutsikter för den svenska industrin som vi kommer in på i kapitel 3-6.

2.1 Globaliseringens drivkrafter

Den strukturomvandling som nu sker är en del av den internationaliseringsprocess som pågått sedan länge. Utrikeshandeln har stimulerats genom avvecklingen av tullar och andra handelshinder under efterkrigstiden. De regionala handelsavtal som tecknades i Europa och andra världsdelar har också bidragit till ökad utrikeshandel. Den tekniska utvecklingen har successivt sänkt kostnaderna för transporter, information och kommunikation.

Under senare år tycks emellertid globaliseringsvågen ha fått en ännu större tyngdkraft i och med ett antal genomgripande politiska och teknologiska förändringar.

- **Informations- och kommunikationsteknologins (IKT)** snabba utveckling. Från slutet av 1990-talet skedde en acceleration i IKT-utvecklingen som innebär nya utmaningar för aktörerna i världsekonomin. Möjligheterna till att stycka upp produktionsprocessen i allt flera led och förlägga hela eller delar av den till lågkostnadsländer har därmed ökat påtagligt.
- **Kapitalmarknadernas avreglering** från och med 1980-talet medförde friare kapitalrörelser. Efter att valutaregleringarna togs bort har kapitalmarknaderna snabbt globaliserats under 1990-talet, vilket i sin tur förändrat förutsättningarna för handeln med varor och tjänster.
- Den fortsatta **ekonomiska integrationen i EU** med tio nya medlemsstater från och med 2004. De nya medlemsländerna har en befolkning på 75 miljoner, vilket motsvarar knappt 20 procent av EU:s totala befolkning. BNP-andelen är dock BNP är 6-7 procent som är ett uttryck för den klart lägre inkomstnivån. Lönekostnaderna är cirka 20-30 procent av den svenska nivån.

---

¹ Se t ex IF Metall, *Alla vi industriarbetare – om globalisering, industrin och facket*, jan 2006 eller IVA-projektet, *Produktion för konkurrenskraft*, april 2005. Karolina Ekholm, *Ordning och reda om Outsourcing*, SNS 2006 samt Ekonomisk Debatt, ett flertal artiklar i nr 1:2006, 2:2006 och 4:2006 (Temanummer om globaliseringen)

² Industrins Ekonomiska Råd, *"Svensk industri i globaliseringens tid"*, juni 2005.

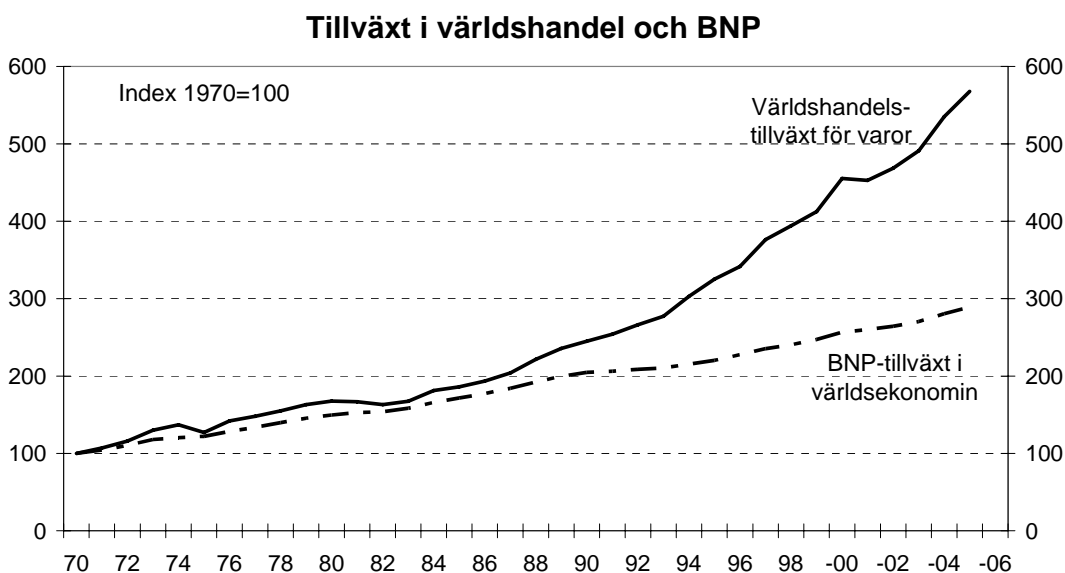
- **Integrationen av Östeuropa** stannar emellertid inte vid EU:s gränser. Det finns ytterligare 265 miljoner invånare i Ryssland, Ukraina, Vitryssland och andra länder i Östeuropa, varav några har ansökt om medlemskap i EU. Tack vare oljeboomen har den viktiga ryska ekonomin utvecklats positivt under senare år.
- Viktigast är dock **utvecklingen i Asien**. Efter det senaste decenniets reformer är Kina och Indien på väg att integreras i världsekonomin på allvar. Efter inträdet i WTO år 2001 har internationaliseringen tagit ny fart. Utländska direktinvesteringar till utvecklingsekonomier går i allt högre grad till Kina. "Mittens rike" är därför ett nyckelland när det gäller etablering i Asien.
- Globaliseringen innebär att världens **utbud av billig arbetskraft** har ökat dramatiskt på relativt kort tid. I vårt närområde är en rad länder på väg att integreras i ett utvidgat EU med cirka 460 miljoner invånare. I Asien ska uppåt 2,5 miljarder människor i olika grad integreras med OECD-området som har ungefär en miljard invånare.

Världsekonomin är sålunda inne i en gigantisk omvandling. Globaliseringen har medfört att de etablerade industriländerna har utsatts för ett tilltagande konkurrenstryck från de nya länderna. Det har bland annat medfört en prispress nedåt för många konsumentvaror, men också stigande råvarupriser.

2.2 Världshandeln accelererar

Globaliseringens mest synbara effekt är att det skett en acceleration av världshandeln under de senaste 10-15 åren. Volymökningen för världshandeln med varor har stigit mer dubbelt så snabbt som BNP (se diagram 2.1) sedan början av 1970-talet. Även handeln med tjänster ökar snabbt. Under de senaste tio åren har världshandeln med tjänster vuxit i ungefär samma takt som varorna i löpande priser.

Diagram 2.1 Volymtillväxt i världshandeln med varor och BNP 1970-2005

Källa: WTO

Globaliseringens effekter på världshandeln framgår tydligt om man sätter in utvecklingen i ett långt perspektiv under efterkrigstiden. Under perioden 1951-1989 steg världshandeln med

varor 1,5 gånger snabbare i volymtermer än världs-BNP. Sedan början av 1990-talet har världshandelstillväxten accelererat; tillväxttakten har varit 2,5 gånger snabbare än BNP-tillväxten. Det är framför allt för industriprodukter som världshandeln med varor har accelererat under de senaste 15 åren (se tabell 2.1).

Tabell 2.1 Exportvolymtillväxt i förhållande till produktionsvolymtillväxt³ i världen

	Varor totalt	Jordbruks- produkter	Mineraler och olja	Tillverknings- industri	Exportelasticitet i relation till BNP
1951-1989	1,5	1,4	1,4	1,5	1,5
1990-2004	2,4	1,6	2,2	2,5	2,5

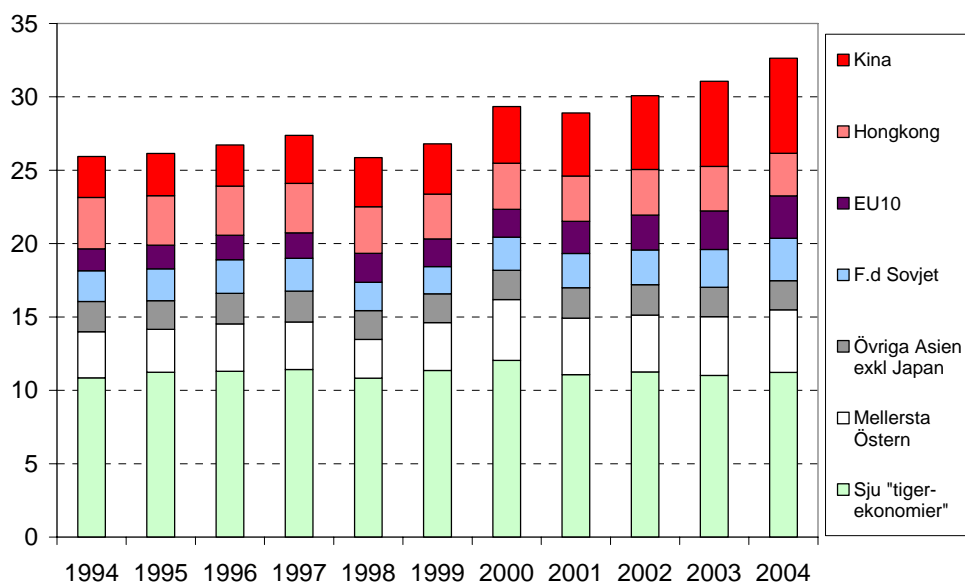
Källa: WTO

2.3 Kinas och Asiens andel av världshandeln ökar

Under det senaste decenniet är det tre förhållanden som är slående när det gäller de regionala handelsströmmarna och hur de har förskjutits.

För det första dominerar OECD-länderna fortfarande. Dessa länder, där även Japan och Sydkorea ingår, svarar för drygt 60 procent av världens export av varor och tjänster. Även direktinvesteringarna domineras av flöden mellan OECD-länderna (se diagram 2.4). Globalt har de gränsöverskridande investeringarna ökat trendmässigt sedan mitten av 1980-talet med en viss tillbakagång i början av 2000-talet. Allt fler branscher involveras i denna omstrukturering, som också omfattas av allt fler länder och regioner.

Diagram 2.2 Snabbväxande länders andel av världsexporten för varor, USD i löpande pris

Källa: WTO

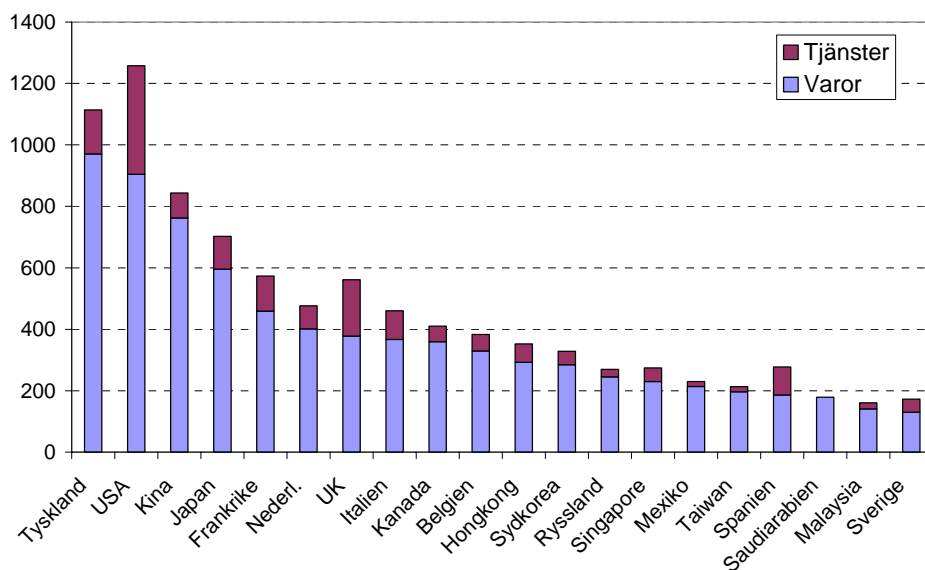
För det andra tappar OECD-länderna stadigt mark till förmån för de nya snabbväxande utvecklingsländerna i Asien och övriga icke-OECD-länder.

³ Sådana relationstal brukar benämnas elasticitet. En exportelasticitet på 2,5 innebär det att varuexporten har ökat 2,5 gånger snabbare än BNP.

För det tredje är utvecklingen mest dynamisk i Östra Asien – Kina, Sydkorea, Hongkong och Taiwan. I Sydostasien behåller de sktigerekonomierna i stort sett sina exportandelar medan östeuropeiska länder och länderna i det och forna Sovjetimperiet ökar sin andel av världshandeln något. I diagram 2.2 kan vi se närmare hur olika snabbväxande länders andel av världens samlade varuexport har utvecklats. För tio år sedan svarade de sammantaget för 25 procent av världsexporten, nu har de ungefär en tredjedel.

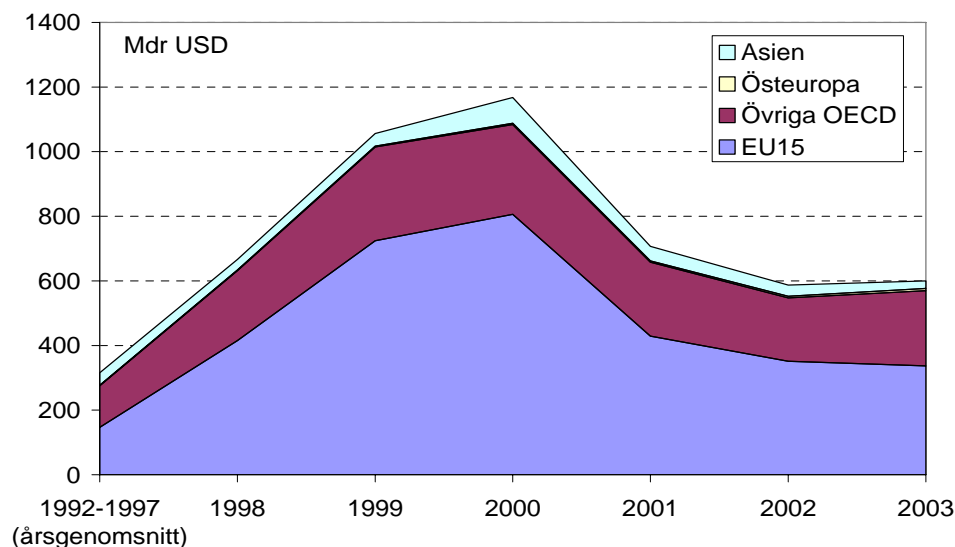
Den snabba utvecklingen i Asien och handelsutbytet med övriga världen de senaste 10-15 åren har medfört att Kina är nu världens tredje största varuhandelsnation efter Tyskland och USA. Om även Hongkong räknas⁴ in har Kina passerat USA när det gäller varuexport.

Diagram 2.3 Världens största varu- och tjänsteexportländer 2004, mdr USD

Källa:WTO

Diagram 2.4 Olika regioners andel av utgående flöden av direktinvesteringar, Miljarder USD

Källa:UNCTAD

⁴ En betydande del av Kinas export går dock via Hongkong.

3. Globaliseringens effekter på den svenska industrin

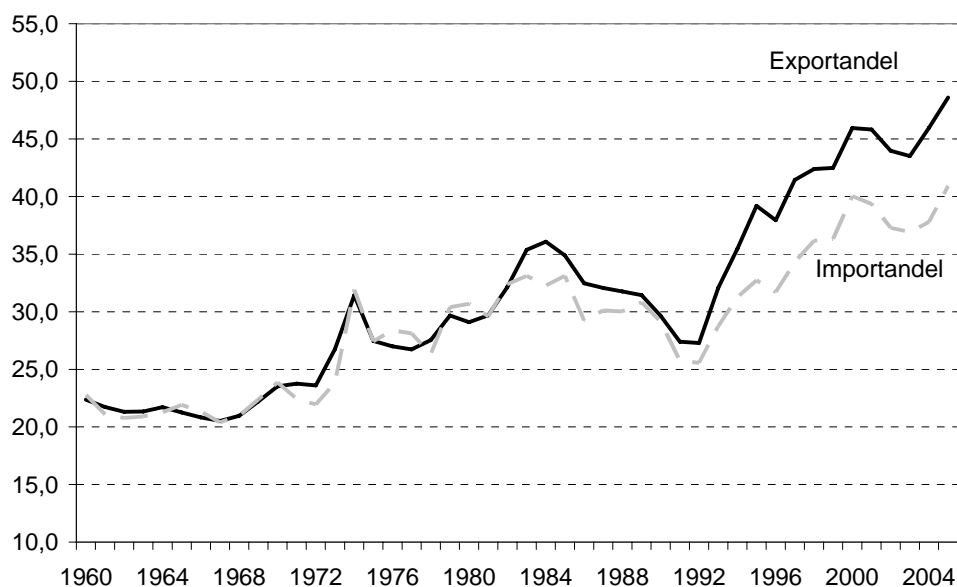
Huvudfrågeställningen i detta kapitel är hur svensk industri hittills har klarat globaliseringsvågens anpassningskrav de senaste tio åren. I synnerhet vill vi jämföra oss med de konkurrentländer i Europa som "sitter i samma båt" som Sverige. Alla etablerade industriländer inom OECD möter ju en ny hård konkurrens från de nya snabbväxande utvecklingsländerna, inte minst i Östeuropa och Asien.

3.1 Kraftigt ökat beroende av utrikeshandel

Ett av de mest framträdande dragen under de senaste tio åren är att svensk ekonomi har blivit klart mer beroende av utrikeshandel än tidigare. Exportandelen har nästan fördubblats från 1990-talets början och är nu närmare 50 procent av BNP (se diagram 3.1). Importandelen har också stigit från 30 procent till drygt 40 procent av BNP de senaste tio åren.

Den stigande handeln avspeglar bland annat att såväl industrin som tjänstenäringarna i allt högre grad kunnat utnyttja den internationella arbetsfördelningens fördelar. Det har lett till att både export och import ofta ökar inom en och samma bransch (och ofta i samma koncern). Den tekniska utvecklingen har medfört att produktionsprocesserna kan delas upp och förläggas till olika länder. Genom globaliseringen har också konsumenterna fått allt rikligare tillgång till billig import av varor och tjänster.

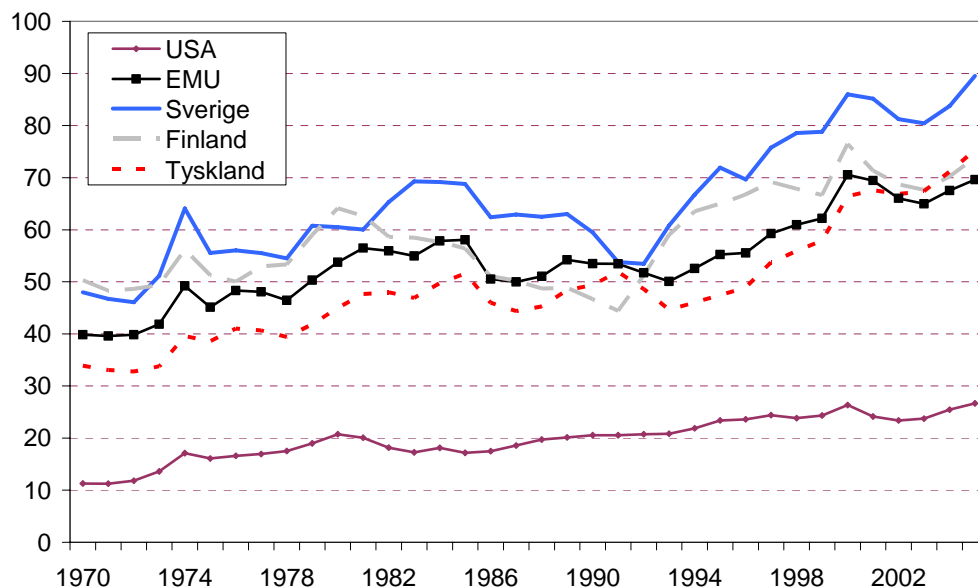
Diagram 3.1 Sveriges totala utrikeshandel, procentuell andel av BNP

Källa: SCB, nationalräkenskaperna

Globaliseringsvågen från början av 1990-talet har naturligtvis också gett en stimulans till ökad utrikeshandel för våra viktigaste konkurrentländer. Nästan genomgående har handelsandelarna stigit, men Sverige är bland de länder där utrikeshandeln har ökat mest påtagligt. I diagram 3.2 redovisas den sammanlagda andelen för både exporten och importen av varor och tjänster i olika länder. För t ex USA har den internationella arbetsfördelningen via utökad handel främst tagit formen av ökad importandel, medan exportandelen har varit i stort sett oförändrad sedan 1990.

Diagram 3.2 Summa export och import av varor och tjänster, andel i procent av BNP

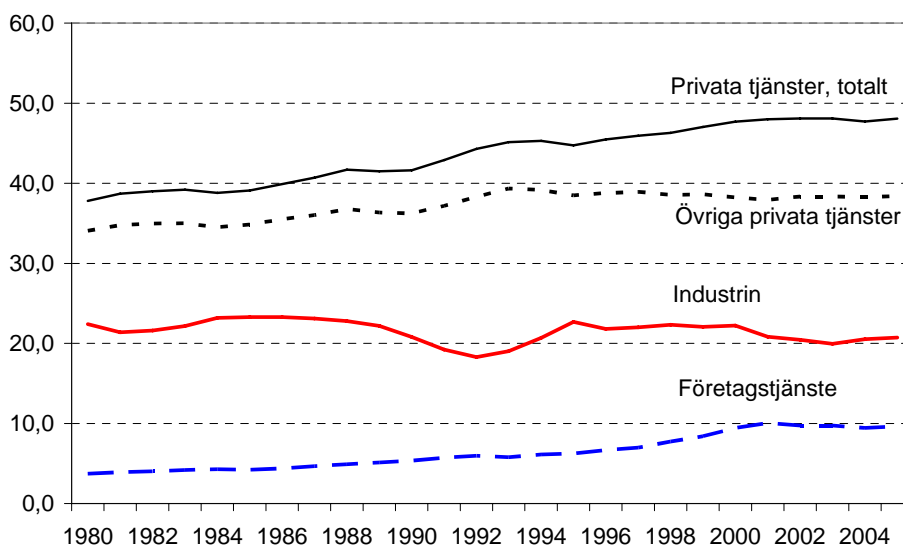
Källa: OECD

Den stora USA-ekonomin har av naturliga skäl klart lägre andel utrikeshandel än de mindre länderna i diagrammet. Tyskland och Finland är exempel på länder där den relativa andelen har stigit påtagligt under senare år. Danmark, Belgien, Nederländerna och Spanien är andra exempel. Irland har också genomgått en mycket kraftig internationalisering av ekonomin, särskilt under åren strax innan millennieskiftet.⁵

3. 2 Industrins andel av produktionen relativt intakt

Globaliseringsvågen de senaste tio åren har således medfört ökad efterfrågan på både export och import, samtidigt som konkurrensen ökat påtagligt från lågkostnadsländerna. Den svenska utrikeshandeln domineras fortfarande stort av industrivaror både på export- och importsidan.

Diagram 3.3 Produktionens andel av BNP i olika näringsgrenar, procent

Källa: SCB, nationalräkenskaperna

⁵ Länder som t ex Irland, Nederländerna och Belgien har betydligt högre utrikeshandelsandelar än Sverige. Exportandelarna för dessa länder uppgår till 75-85 procent av BNP

Tjänstehandeln växer emellertid ännu snabbare och industriprodukternas andel av den totala exporten av varor och tjänster har därför minskat något under den senaste tioårsperioden. Andelen är dock fortfarande mycket hög (74 procent 2005).

Den svenska industrins olika delsektorer gick igenom en kraftig omvandling vid krisen i början av 1990-talet med utslagning av en rad företag, sjunkande sysselsättning och kraftigt stigande produktivitet som följd. Industrins andel av den totala produktionen sjönk då men har sedan åter stigit till drygt 20 procent av BNP.⁶ Sammantaget har således industrins produktionsandel varit i stort sett oförändrad sedan 1990 (se diagram 3.3). För några decennier sedan bedrevs mycket av tjänsteproduktion inom industriföretagen, men dessa tjänster har i allt högre grad lagts ut till företag som specialiserat sig på tjänsteverksamhet (via outsourcing). Dessa industrinära tjänster ingår nu i branschen företagstjänster som expanderat kraftigt de senaste 20-25 åren. Ungefär 50 procent av företagstjänsterna är industrianknutna.

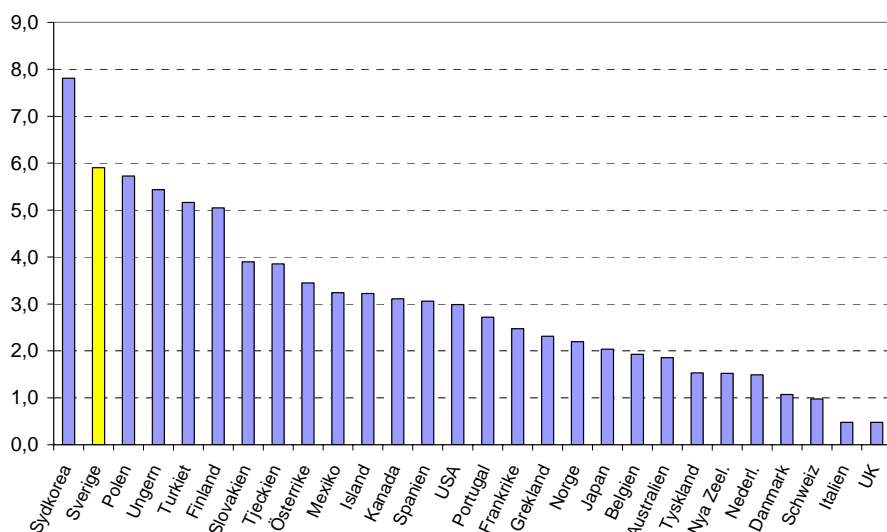
Tabell 3.1 Sysselsättning i olika näringsgrenar, Procentuell andel av antal arbetade tim

	1980	1990	1995	2000	2005
Varuproducenter	38,0	32,1	29,8	28,6	27,2
varav Industrin	23,2	19,7	19,1	18,6	17,1
Privata tjänsteproducenter	33,9	36,7	38,4	41,3	41,9
varav Företagstjänster	4,1	6,0	6,9	9,3	9,6
Övriga privata tjänster	29,7	30,7	31,5	32,0	32,2
Offentliga myndigheter	28,4	29,8	29,7	27,7	28,4

Källa: SCB, nationalräkenskaperna

Medan sysselsättningen stigit kraftigt i de industrinära tjänsterna har den svenska industrins direkta andel av sysselsättningen därmed minskat stadigt, se tabell 3.1. Industrins andel av det totala antalet arbetade timmar har gått ned från 20 procent i början på 1990-talet till 17 procent 2005. Antalet anställda i industrin var drygt 690 000 anställda förra året vilket motsvarar 16 procent av den totala sysselsättningen i Sverige.

Diagram 3.4 Industriproduktionens årliga volymtillväxt 1995-2004 i OECD-länderna

Källa: OECD. Data avser produktionsvolymen för industrin och energisektorn från 1994 till 2004.

⁶ Förädlingsvärde till baspris i förhållande till BNP till baspris. Sedan vår föregående rapport har SCB reviderat nationalräkenskaperna på grund av förändrad redovisning av sk ofördelade banktjänster. Detta har medfört något lägre produktionsandelar för industrin jämfört med beräkningarna i vår rapport i oktober 2005.

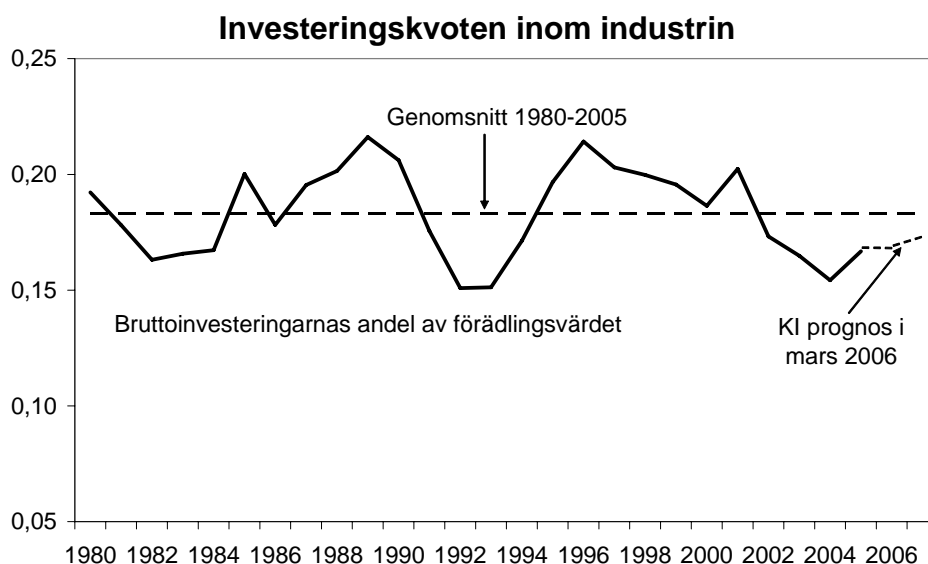
Den svenska industrin tycks ha klarat av globaliseringens utmaningar på ett bra sätt jämfört med andra industriländer. I vart fall har tillväxttakten i den svenska industrin under de senaste tio åren legat i absoluta toppen bland OECD-länderna. Som framgår av diagram 3.4 har produktionsökningstakten i genomsnitt uppgått till nästan 6 procent per år under perioden 1995-2004. Det är det bara Sydkorea av de redovisade OECD-länderna som har noterat en högre volymökningstakt för industriproduktionen.⁷ Bland de mera mogna industriländerna i har också Österrike och i synnerhet Finland haft en snabb produktionsökning ungefär i paritet med de snabbväxande ekonomierna i Östeuropa. Länder som Spanien, Portugal och Grekland återfinns i en mellangrupp när det gäller produktionstillväxten tillsammans med USA, Kanada och Mexiko. En svag produktionsökning klart under genomsnittet noteras för t ex Tyskland, Nederländerna, Danmark, Italien och Storbritannien för perioden 1995-2004.

3.3 Industrins investeringar lägre än normalt

Millennieskiftets högkonjunktur karaktäriserades i hög grad av kraftigt ökade investeringar såväl i Sverige som internationellt. Därefter följde en konsolideringsperiod med rationaliseringar som innebar neddragning av kostnader för både investeringar och personal i många branscher. I den svenska industrin blev det en kraftig investeringsrekyll nedåt 2002 och investeringsnivån har därefter legat kvar på en oförändrat låg nivå under såväl 2003 som 2004.

Detta innebär att **industrins investeringskvot**, det vill säga investeringarna i förhållande till förädlingsvärdet, har fallit till i stort sett samma läge som under krisåren i början av 1990-talet, se diagram 3.5.

Diagram 3.5 Investeringskvoten för industrin 1980-2007

Källa: SCB, nationalräkenskaperna.

⁷ I löpande priser har industriproduktionen i Sverige ökat med 4,5 procent per år vilket avspeglar att priserna på svenska industriprodukter fallit under perioden (Se appendix till kapitel 3). Det är främst priserna på teleprodukter som fallit. Det ska betonas att dessa prismätningar är mycket osäkra såväl i Sverige som i andra länder. Volymmuppgifterna blir i motsvarande mån osäkra.

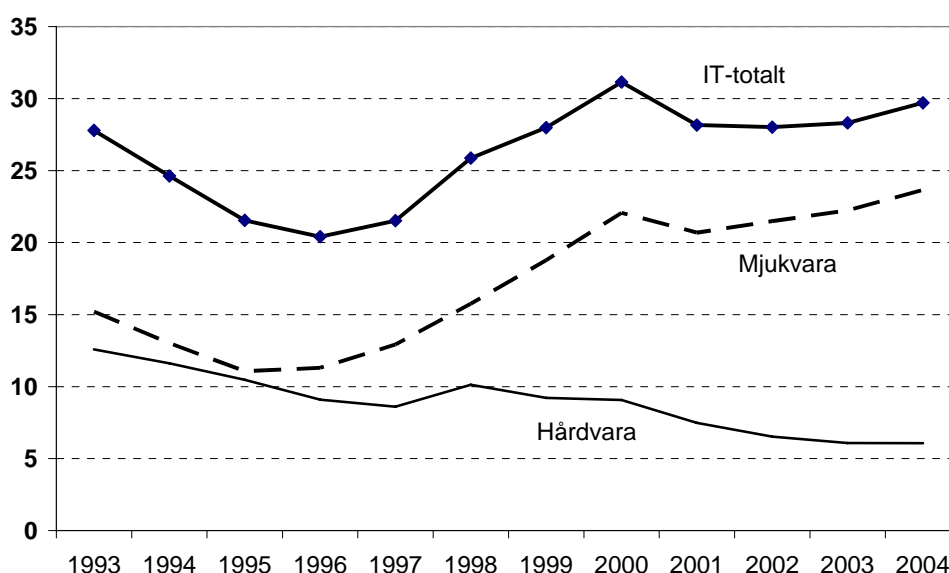
Under 2005 har emellertid investeringarna ökat kraftigt med drygt 12 procent i volym. Detta innebär att investeringskvoten åter stigit till drygt 16,5 procent. Det är tunga investeringsprogram i gruvindustrin, skogsindustrin, bilindustrin och den kemiska industrin som framför allt ligger bakom uppgången. I många fall innebär de investeringar som genomförs snarast lägre sysselsättning än tidigare.

Investeringsplanerna för i år pekar på en fortsatt volymökning på 5-6 procent inom hela industrin. Fortsatta investeringsökningar planeras inom gruvindustrin, järn- och stålindustrin, maskinindustrin och transportmedelsindustrin medan massa- och pappersindustrin minskar sina investeringar 2006 efter några år med stora investeringsprogram. De prognoser som finns för åren därefter pekar på svagare ökningstal för hela industrin, 2-3 procent volymmässigt. Det betyder att industrins investeringskvot troligen kommer att ligga kvar på en nivå som ligger klart under det historiska genomsnittet (drygt 18 procent).

Mot den bakgrunden gör vi samma bedömning som vi redovisade i vår rapport i juni 2005.⁸ Den svenska industrins investeringar har fallit till en ohållbart låg nivå 2001-2004 och uppgången därefter är otillräcklig för att vi ska komma tillbaka till mera ”normal” investeringsaktivitet igen. För att klara de krav som globaliseringen ställer måste industrin upprätthålla fortsatt hög produktivitet. Enligt vår mening kräver det i sin tur att den allmänna investeringsaktiviteten inom industrin intensifieras så att vi får en snabbare teknisk förnyelse av produktionsapparaten.

Det är också mycket viktigt att den kvalitativa förbättringen av kapitalstocken via IT-investeringar och FoU-satsningar ökar jämfört med dagens nivå. Därför är det oroande att IT-investeringarna gått ned jämfört med år 2000. Inom industrin har investeringarna i programvaror ökat igen de senaste åren, medan hårdvaruinvesteringarna ligger kvar på en låg nivå.⁹ Till en del avspeglar detta fallande priser på IT-utrustning.

Diagram 3.5 Andel IT-investeringar i svensk industri, procent av totala investeringar

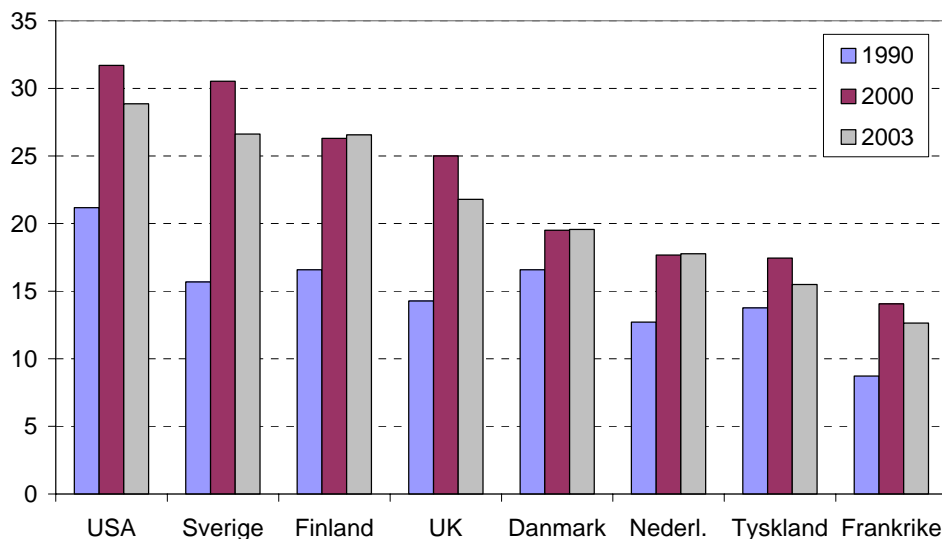
Källa: SCB, nationalräkenskaperna

⁸ Industrins Ekonomiska Råd, *Svensk industri i globaliseringens tid*, juni 2005

⁹ Data för hårdvaruinvesteringar föreligger enbart fram till 2003. För år 2004 har hårdvaruinvesteringarna antagits ha samma andel av de totala IT-investeringarna som under 2003.

I andra jämförbara industriländer har också IT-investeringarnas andel gått ned de senaste åren jämfört med toppåret 2000. Sverige tillhör de länder som har relativt sett hög andel IT-investeringar tillsammans med USA, Finland och Storbritannien. Enligt OECD:s statistik utgör IT-investeringarna i dessa länder 20-30 procent av de totala investeringarna i hela ekonomin, se diagram 3.7.

Diagram 3.7 Andel IT-investeringar av de totala investeringarna i olika länder

Källa:OECD

3.4 Hur påverkas industrins FoU, investeringar och handel av globaliseringen?¹⁰

3.4.1 Forskningen allt mer globaliserad

Det är väl känt att Sverige hör till de länder som sedan lång tid tillbaka satsat mest på forskning och utveckling (FoU) i förhållande till sin storlek. Merparten av dessa satsningar kan hänföras industrin och det är också inom industrin som FoU-satsningarna ökat (diagram 3.8). I Sverige är det ett mindre antal storföretag som står för den överväldigande delen av dessa investeringar och de flesta av dem tillhör högteknologisektorerna (diagram 3.9). Internationellt finns dock indikationer på att även de mindre och medelstora företagen svarar för en ökande andel av de totala FoU-satsningarna.¹¹

Företagens FoU-verksamheter har under särskilt det senaste decenniet blivit all mer globaliserad. I flertalet industriländer har andelen FoU som bedrivs av utländskt ägda företag ökat. Sverige sticker ut som ett land där denna utveckling är särskilt markant. Andelen utlandsägd FoU fördubblades från 20 procent 1995 till cirka 40 procent 2003. I andra länder med omfattande utlandsägd FoU ligger andelen i regel kring drygt 30 procent (Kanada, Spanien och Storbritannien) medan Finland, Frankrike, Japan, Nederländerna och USA har

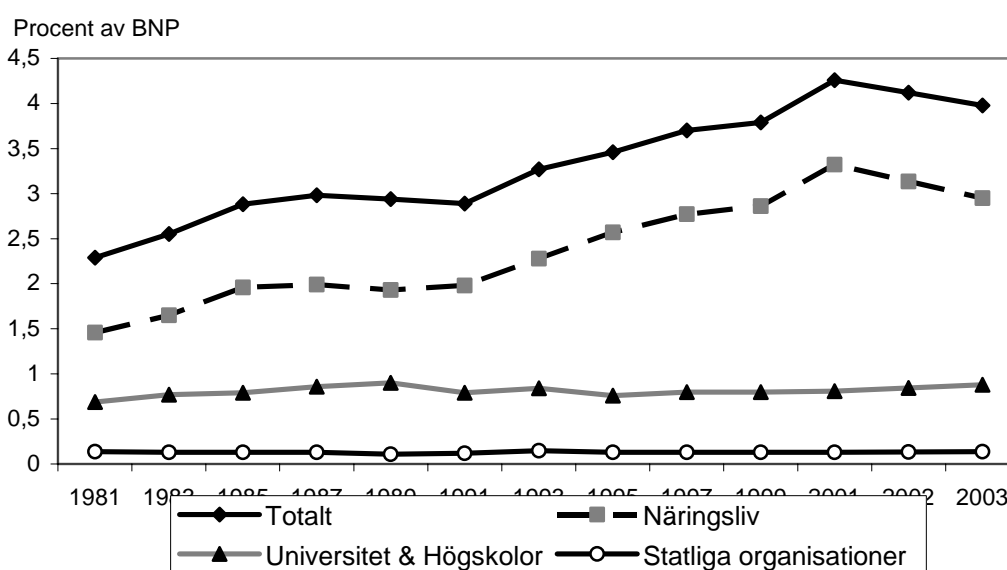
¹⁰ Ett tack till Daniel Friberg, IKED som har bidragit med statistik och Benny Borgman, KTH, som bearbetat statistiken.

¹¹ I SCB 2005, UF 16 SM0501, visas koncentrationen i svenska FoU-satsningar. Se Karlsson, M, *The Internationalization of Corporate R&D*, (2006) för FoU-investeringarnas fördelning på företagsstorlek i USA samt för andel utlandsägd FoU.

betydligt lägre andelar. En förklaring till det höga utlandsägandet i Sverige är just den starka koncentrationen av svensk FoU till relativt få storföretag vilket innebär att när dessa förvärvas – som t.ex. Astra - av utländska företag så övergår också en betydande FoU-andel till utländska ägare.

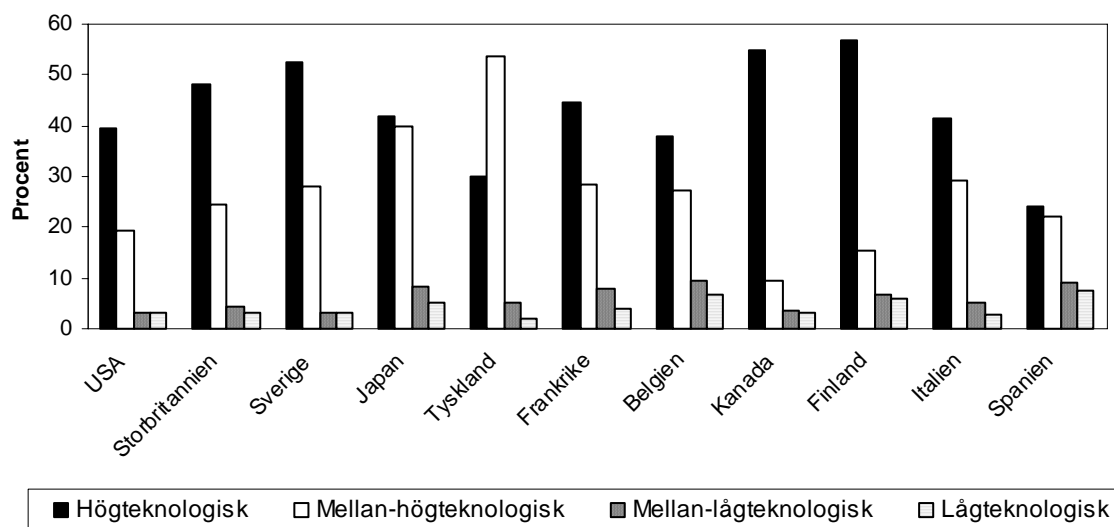
Parallellt med att andelen utlandsägd FoU ökat i Sverige har svenskägda företag lokaliserat allt mer av sin FoU-verksamhet till utlandet. Mellan 1995 och 2001 ökade andelen FoU som bedrivs i enheter utanför Sverige från ca 35 procent till knappt 50 procent. Men fortfarande är det långt kvar innan FoU är lika internationaliserat som tillverkningen. En tydlig trend är den starka ökningen i FoU som lokaliserats till Indien och Kina. Även om FoU-intensiteten i förhållande till BNP är ganska låg i Kina (drygt en procent) är satsningarna på FoU i absoluta

Diagram 3.8 Svenska FoU-satsningar fördelade på olika sektorer, 1981 -2003

Källa: OECD MSTI, 2003

Diagram 3.9 Fördelning av totala FoU-utgifter efter industriklassifikation, 2000.

Källa: OECD STAN database for Industrial Analysis (2005).

tal cirka nio gånger större än i Sverige. Tillväxten i FoU har också varit imponerande; 15 procent per år 1991-2000 att jämföra med ungefär två till tre procent inom EU, Japan och USA.¹²

Strukturen på FoU-verksamheten skiljer sig ofta i de utländska och inhemska delarna av företaget. I regel är den FoU som bedrivs utomlands mer inriktad på utveckling och lokal anpassning, medan hemmamarknadsenheterna i högre grad är inriktade på forskning. Stora branschvisa skillnader föreligger, exempelvis kan läkemedelsföretagen ha avancerad forskning spridd globalt medan fordonsindustri tenderar att koncentrera sin forskning till ett eller ett fåtal orter, ofta nära huvudkontoret.

3.4.2 Investeringarnas fördelning mellan Sverige och utlandet

Som visades i avsnitt 2 har de globala gränsöverskridande investeringarna ökat trendmässigt sedan mitten på 1980-talet med en viss tillbakagång i början av 2000-talet. Allt fler industrier och branscher involveras i denna omstrukturering och likaså omfattas allt fler länder och regioner. Asien, i synnerhet Kina, har utvecklats till globalt viktig mottagare av utländska direktinvesteringar. Vissa studier pekar på att utlandsinvesteringar i Kina tränger undan investeringar i andra OECD-länder, dvs. de investerade företagen förser marknader i utvecklade länder genom export från Kina. Detta kontrasterar mot tidigare forskning där det visats att investeringar i mindre utvecklade länder inte konkurrerar med investeringar i utvecklade industriländer. Den senare versionen får - än så länge - anses vara den förhärskande synen bland ekonomer.¹³

En markant omsvängning har också skett i synen på utländska direktinvesteringar. 1970-talets skepticism och negativa syn på multinationella företags verksamhet har under de senaste decennierna vänts till en betydande tilltro vad gäller dessa företags förmåga att bidra med teknikspridning, organisations- och ledningskunskaper, länkar till andra marknader och liknande positiva effekter. Allt fler länder har byggt upp särskilda organ med uppgift att attrahera utländska investerare.

Att globaliseringen sprids till ett större antal länder och industrier är på övergripande plan positivt. Det öppnar för ett effektivare utnyttjande av produktionsresurser och en högre specialisering i produktionen. De välfärdshöjande effekterna kan förväntas bli särskilt betydande för utvecklingsländerna. Samtidigt föranleder utvecklingen åtminstone på kort sikt vissa farhågor. Internationaliseringen av ägandet innebär att omlokalisering av verksamheter framdeles kan förväntas ske snabbare och delvis också på andra grunder än ett inhemskt ägande. Företagsledning, liksom andra aktörer, agerar utifrån ofullständig information och avstånd till olika verksamheter, vilket är en faktor som påverkar rationaliteten i olika beslut. Både för företag och nationer kan anpassnings- och omstruktureringarkostnaderna vara betydande. Globaliseringen ställer således ökade krav på förmågan att hantera förändringar som kan uppstå på förhållandevis kort sikt.

I takt med att utlandsinvesteringarna ökat har också den ekonomiska politiken - nationellt och regionalt - hamnat i fokus på ett annat sätt än tidigare när företagen fattar sina investeringsbeslut. När den globala konkurrensen om investeringarna tilltar ökar också risken

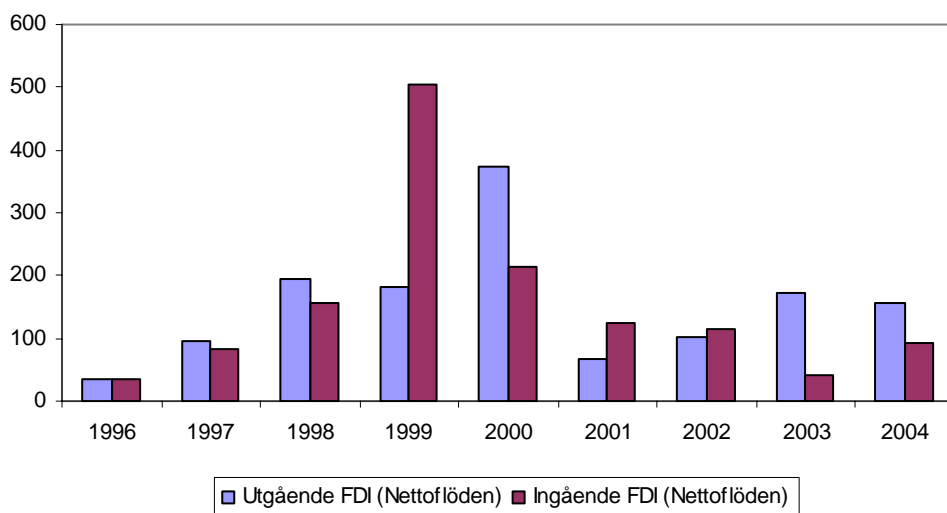
---

¹² Se Andersson, T, Braunerhjelm, P, Jakobsson, U., *Det svenska miraklet i repris. Om den tredje industriella revolutionen, globaliseringen och tillväxten*, SNS, 2006.

¹³ Se Eichengren, B, Tong, H., *Is China's FDI Coming at the Expense of Other Countries?*, NBER WP 3825, 2005.

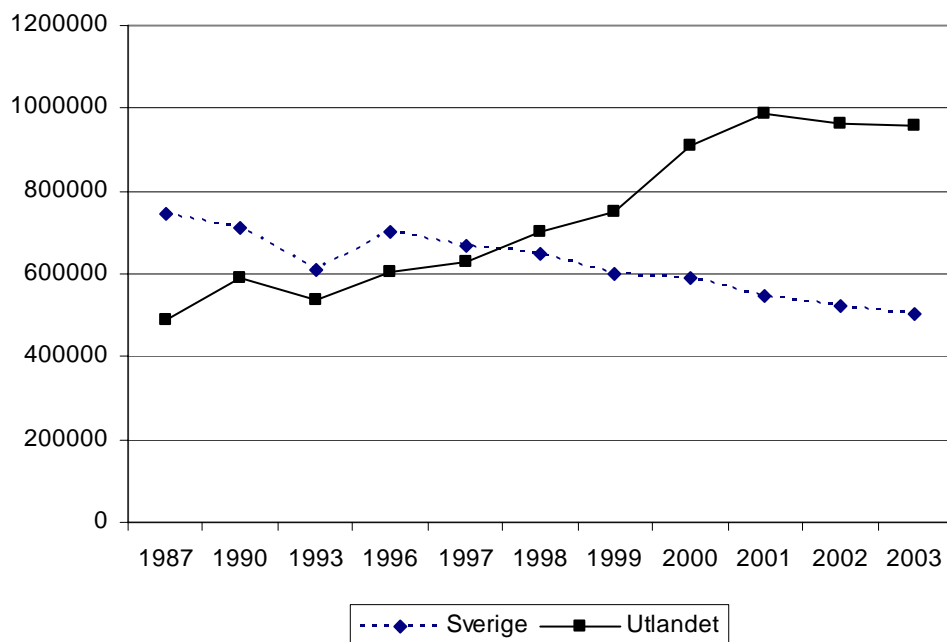
för att olika incitament (skattelättnader, mjuka lån, etc.) används politiskt för att förmå företag att stanna kvar eller lokalisera sig i ett land eller en region. Tendenser till en mer aktiv industripolitik som just riktar sig mot företagen har observerats inte minst inom EU, men också på andra håll. Detta riskerar att urholka de potentiella vinster som globaliseringen kan förväntas generera.

Diagram 3.10 Nettoflöden av FDI¹⁴ till och från Sverige, miljarder SEK, 1996-2004

Källa: Riksbanken (2005)

Diagram 3.11 Antalet anställda i svenska MNF fördelade på inhemska och utländska enheter.

Källa: ITPS (2004a) och ITPS (2005a)

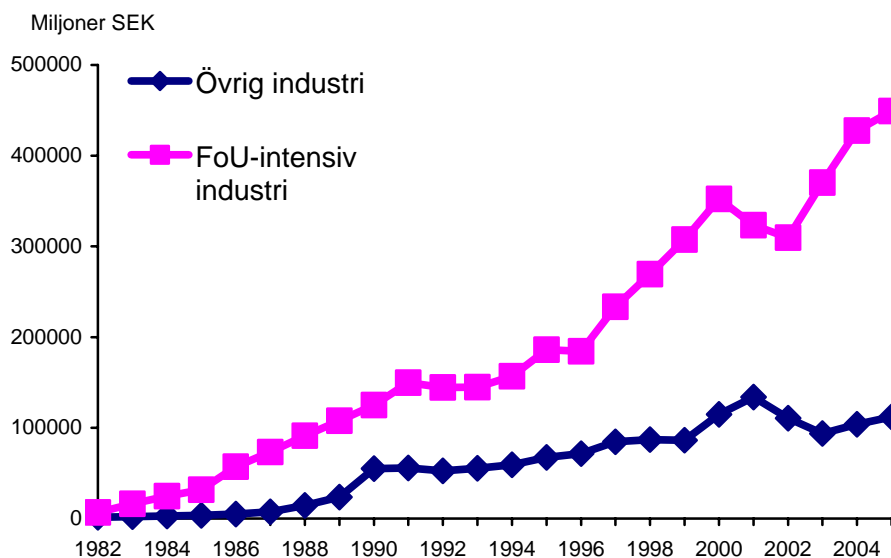
Svenska industriföretag har mycket aktivt deltagit i den pågående globala omstruktureringen genom förvärv av företag i andra länder. I förhållande till landets storlek har de svenska företagen – tillsammans med företag i Nederländerna och Schweiz – tillhört de mest aktiva

¹⁴ Anm: FDI är Foreign Direct Investment (direktinvesteringar). MNF är Multinationella företag.

utlandsinvesteringarna globalt. Under det senaste decenniet har emellertid också svenska företag i allt högre utsträckning övertagits av utländska ägare; 1990 var drygt 200 000 av svenska arbetstagare sysselsatta i bolag som var utlandsägda, vilket ökade till knappt 550 000 2004. Dessa utlandsägda företag svarade för knappt 50 procent av den svenska exporten, 30 procent av investeringarna och ca en tredjedel av svensk FoU.¹⁵ Av diagram 3.10 framgår hur in- och utgående utlandsinvesteringar utvecklats under de senaste 10 åren medan diagram 3.11 visar hur de svenska multinationella företagens sysselsättning fördelas på inhemska och utländska enheter.

Fram till 1994 följde de svenska företagens utlandsinvesteringar i FoU-intensiva respektive mer basindustriorienterade industrier ett parallellt utvecklingsförlopp. Sedan 1994 har dock tyngdpunkten i de svenska utlandsinvesteringarnas förskjutits mot de mer FoU-intensiva industrierna (diagram 3.12). Efter en vågdal under 2000-2002 har utlandsinvesteringarna återigen skjutit fart i dessa industrier. Detta är också väl känt i litteraturen kring utlandsinvesteringar att dessa främst sker i FoU-intensiva verksamheter. För att skydda sin företagsspecifika kärnkompetens, som ofta baseras i kostsamma FoU-satsningar, måste licensiering eller samarbeten med andra företag föregås av avancerade kontraktsrättsliga förhandlingar vilket både är resurskrävande och förenat med ett betydande risktagande. Därför föredrar FoU-intensiva företag att själva äga och kontrollera produktion i utlandslokaliserade enheter. Motsvarande risker finns mer sällan i process- och råvaruindustri, eller annan industri där forskningssatsningarna kan vara lägre. Inte desto mindre tillämpas ofta tekniskt mycket avancerade produktionsmetoder i dessa verksamheter.

Diagram 3.12 Ackumulerade svenska direktinvesteringar i hög- respektive lågteknologiska industrier 1982 – 2005, i 2005 års priser¹⁶

Källa: Egna beräkningar, baserade på data från riksbanken och SCB

3.4.3 Globaliseringen innebär ökad handel för svensk industri

Handeln har visserligen inte vuxit lika starkt som utlandsinvesteringarna men också här kan betydande ökningstal noteras. Inom OECD har ökningen i handeln med högteknologiska

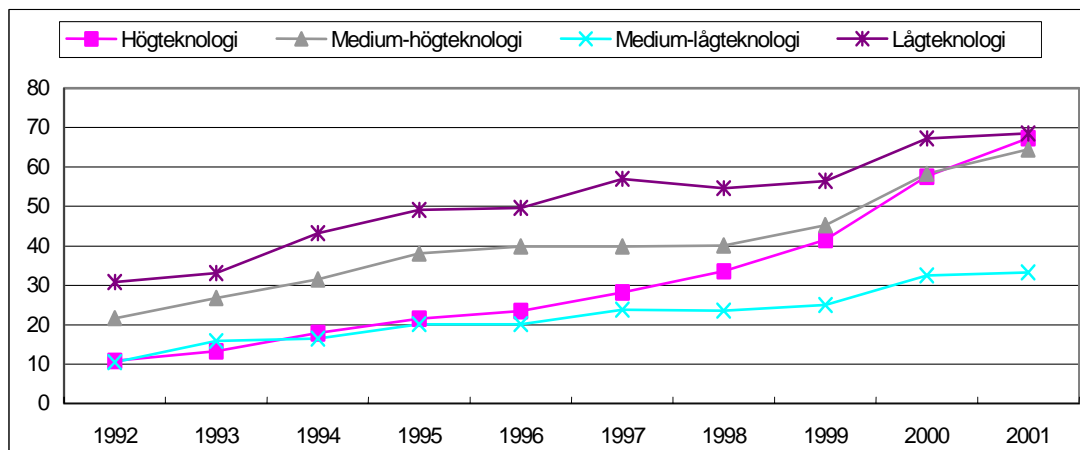
¹⁵ Se ITPS (2003b), *Utlandsägda företag 2002*, (2005b), *Utlandsägda företag 2004*, och (2005c) *Forskning och utveckling i utlandsägda företag 2003*, Stockholm

¹⁶ FoU-intensiv industri är här definierad som kemisk industri och verkstadsindustri.

produkter var särskilt påtaglig.¹⁷ Kinas inträde på den globala arenan har bidragit till ökningen i handeln och det kan förefalla överraskande att inte detta lett till att handelsutbytet i mellan- och lågteknologiska produkter accentuerats ytterligare. Men som framgår av diagram 3.13 har Kinas export allt mer inriktas på mer högteknologiska varor sedan åtminstone ett decennium tillbaka (produktionens klassificering på olika teknologier redogörs för i ruta 3.1).

Diagram 3.13 Kinas handel fördelad på olika tekniksektorer, miljarder USD, löpande priser.

Källa: OECD, ITCS database

Samtidigt som handeln med högteknologiska ökat är andelsförskjutningarna i jämförelse med handeln i mellan- och lågteknologisk produkter mer modest. För ett flertal länder har andelen högteknologisk export varit konstant eller t o m fallit under senare år, delvis som ett resultat av den punkterade IKT-bubblan. Ett av de länder där den utvecklingen är speciellt tydlig är Sverige där andelen högteknologisk export minskat med 5-6 procentenheter under en femårsperiod.¹⁸

Under 2000-talet har importen från lågkostnadsländerna ökat markant (diagram 3.14). Volymerna är visserligen små fortfarande, men importen från t.ex. Kina har nästan fördubblats medan ökningen från Baltikum uppgår till drygt 20 procent mellan 2001 och 2005. Detta motsvaras av en modest ökning av import från övriga EU-länder och en minskning vad gäller USA. Anmärkningsvärd är också den kraftiga importökningen i insatsvaror (halvfabrikat mm) som dominerar importen från såväl Kina som Baltikum. Den bild som träder fram, indikerar att leverantörer i Kina och Baltikum ersätter import från andra industriländer och sannolikt också inhemska leverantörer.

Ruta 3.1 OECDs definition på olika teknologiintensiteter

Högteknologisk industri består huvudsakligen av läkemedels-, dator-, kontorsmaskin-, teleprodukt- samt instrument- och flygplansindustri.

Mellan-Högteknologisk industri består huvudsakligen av transportmedels-, rälsfordonindustri samt delar av maskin-, elektro- och annan kemisk industri.

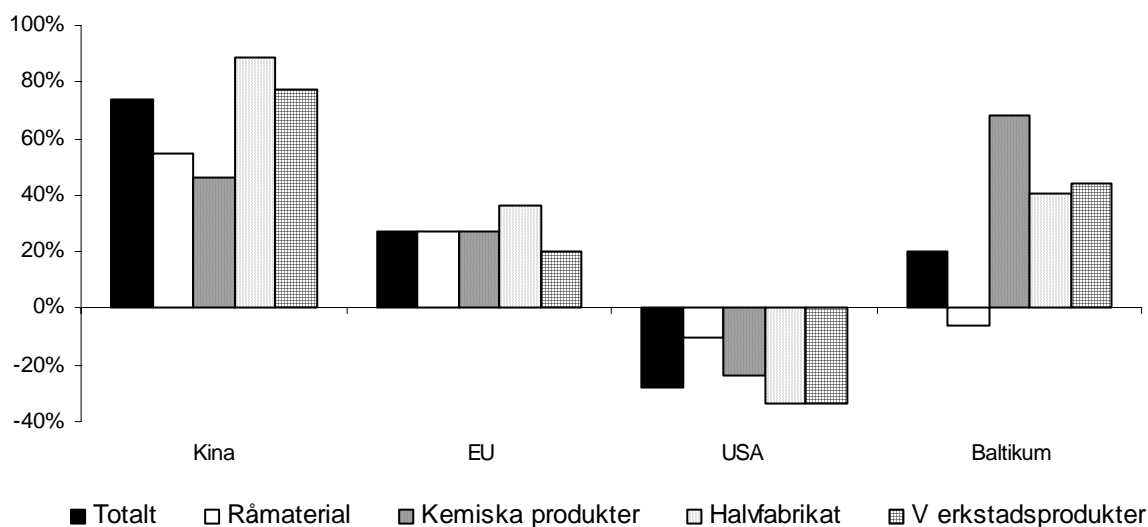
Mellan-Lågteknologisk industri består huvudsakligen av råpetroleumverk, övrig kemisk industri (gummi, plats, plastvaror), jord- och stenindustri, varvsindustri samt järn-, stål och metallverk.

Lågteknologisk industri består huvudsakligen av livsmedels-, dryckesvaru- och tobaksindustri, textil- och beklädnadsindustri, delar av trävaruindustri, massa-, pappers- och pappersvaruindustri samt metallvaruindustri.

¹⁷ OECD (2003a), *Science, Technology and Industry Scoreboard*,

¹⁸ Se Andersson, T och Friberg, D., *The Changing Impact of Globalization. The Case of Sweden*, ISA, 2005.

Diagram 3.14 Procentuell förändring i svensk import från olika länder fördelat på produktslag.

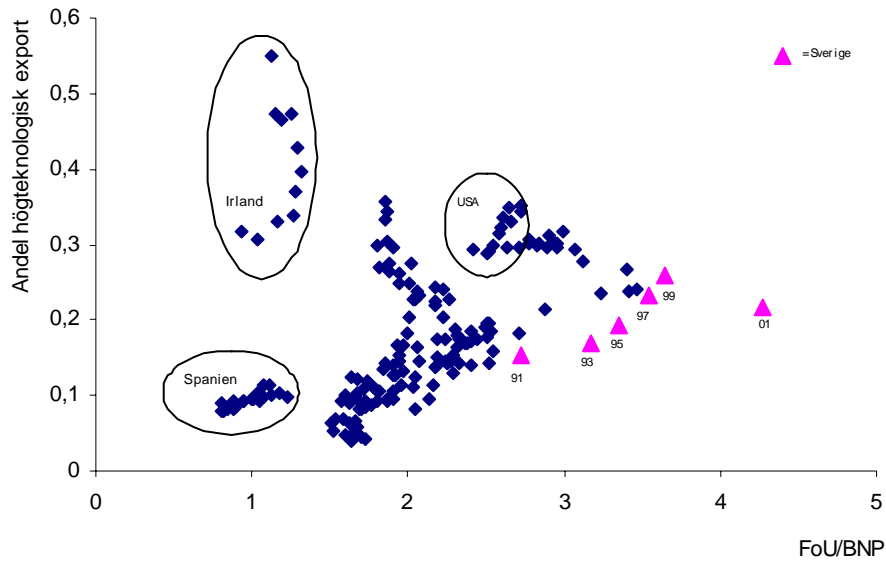
Källa: Svenska Exportrådets Internetdatabas (2006).

Som vi noterade ovan har den mer FoU-intensiva exporten ökat särskilt mycket sedan början av 1990-talet. Samvariationen mellan länders FoU-satsningar (i förhållande till BNP) och andelen högteknologisk export är dock långtifrån entydig (diagram 3.15). Irland intar något av en särställning med relativt låga FoU-satsningar – ungefär som Spanien – men med de högsta andelarna högteknologisk export. Spanien tillhör å andra sidan de länder som har lägst andel högteknologisk export. Ett skäl till Irlands position är de mycket stora ingående utlandsinvesteringar av högteknologiska företag (t.ex. Intel) där FoU-satsningar i USA också används i produktion på Irland. Detta är en position som också Kina kan förväntas hamna i så småningom. Kina har ungefär samma FoU-intensitet som Irland och betydande inflöde av investeringar från högteknologiska företag som dels utnyttjar FoU-resultaten i hemmamarknadsenheterna, dels etablerar sammansättningsfabriker i Kina för export av högteknologiska varor.

USA är ett land som uppvisar både stora andelar högteknologisk export och betydande FoU-satsningar, dock långt ifrån de högsta. Detta indikerar att det kan vara den absoluta storleken på FoU snarare än den relativa (dvs. i förhållande till BNP) som är avgörande för andelen högteknologisk export. Dessutom indikerar det att kanaler för att sprida ny kunskap – länkar mellan universitet och näringsliv, entreprenörskap och arbetskraftens rörlighet - där USA anses ligga före Europa påverkar produktion och export av högteknologiska varor.

Sverige är ett intressant fall med hög FoU-intensitet och relativt låga andelar högteknologisk export. Delvis speglar detta den svenska ekonomins struktur med stora och exportinriktade basnäringar samt en stark koncentration av FoU till ett fåtal multinationella företag. Men det finns också anledning att befara svaga spridningskanaler vad gäller svensk FoU. Andelen högteknologisk export nådde en topp runt år 2000 men föll därefter med nästan 6 procentenheter fram till 2003. Anledning kan främst hänföras den punkterande IT-bubblan och den minskande exporten av telekomprodukter. Det illustrerar också det stora svenska beroendet av hur ett fåtal företag lyckas; mellan 2000 och 2003 sjönk Ericssons försäljning och export dramatiskt.

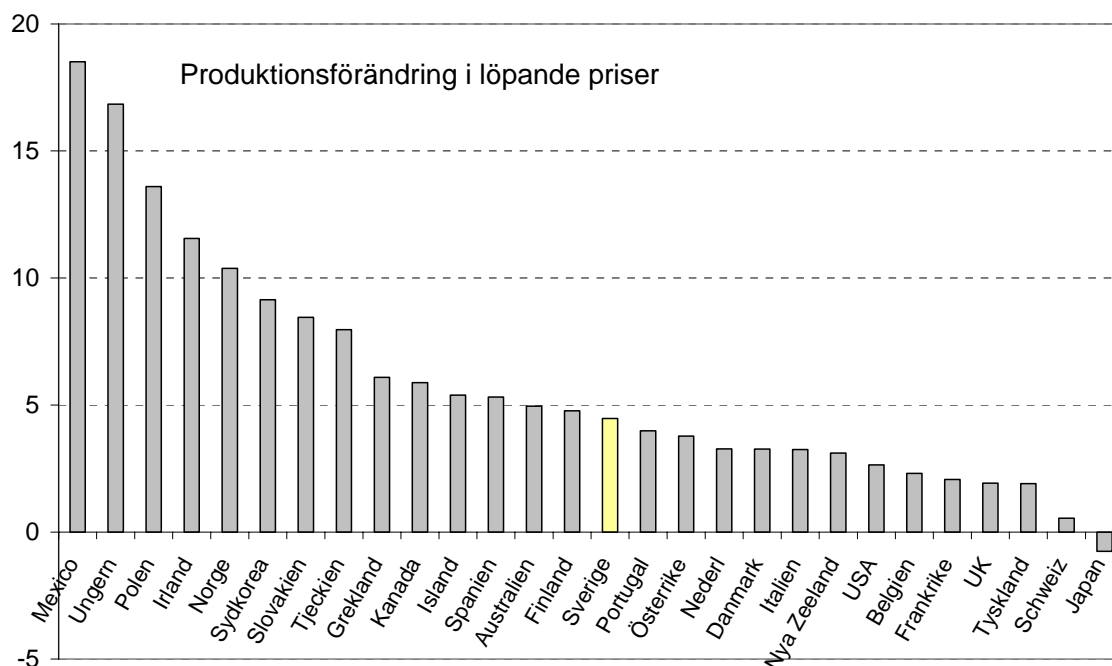
Diagram.3.15 Samvariation mellan andel högteknologisk export och FoU-intensitet, 17 OECD-länder, 1991-2003

Källa: OECD (2005)

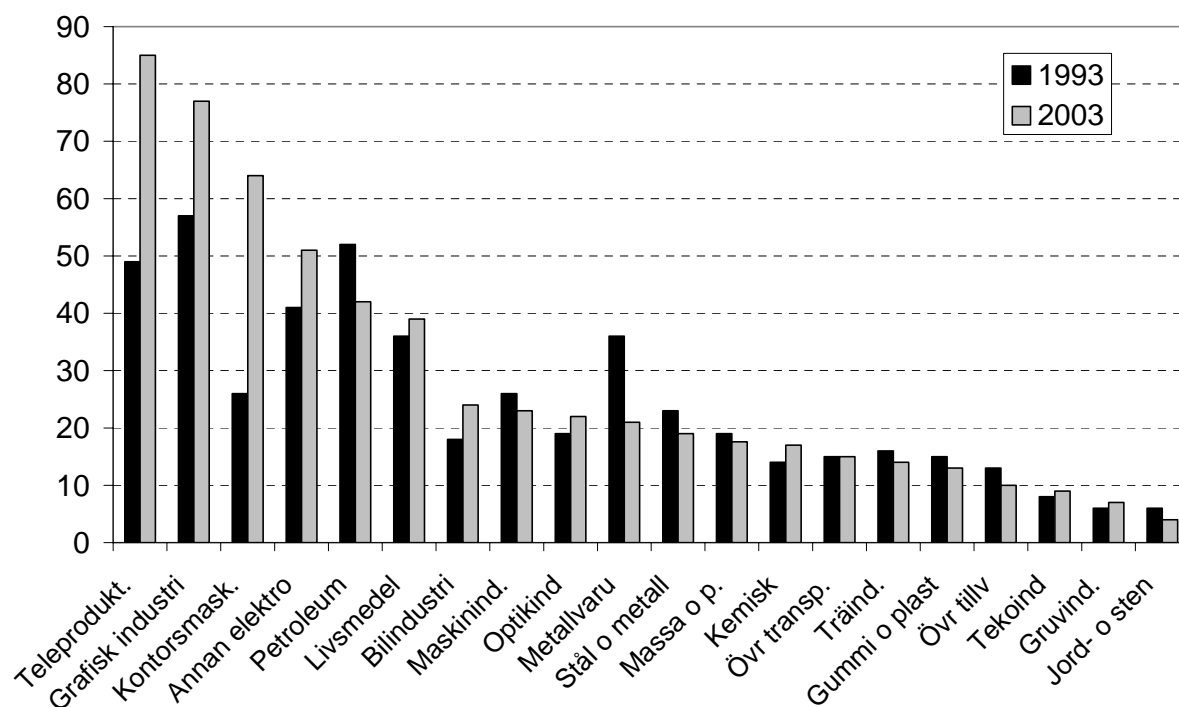
Appendix Diverse diagram om IT-investeringar, FoU mm

A.1 Industriproduktionens ökningstakt i löpande priser i olika OECD-länder, procent per år

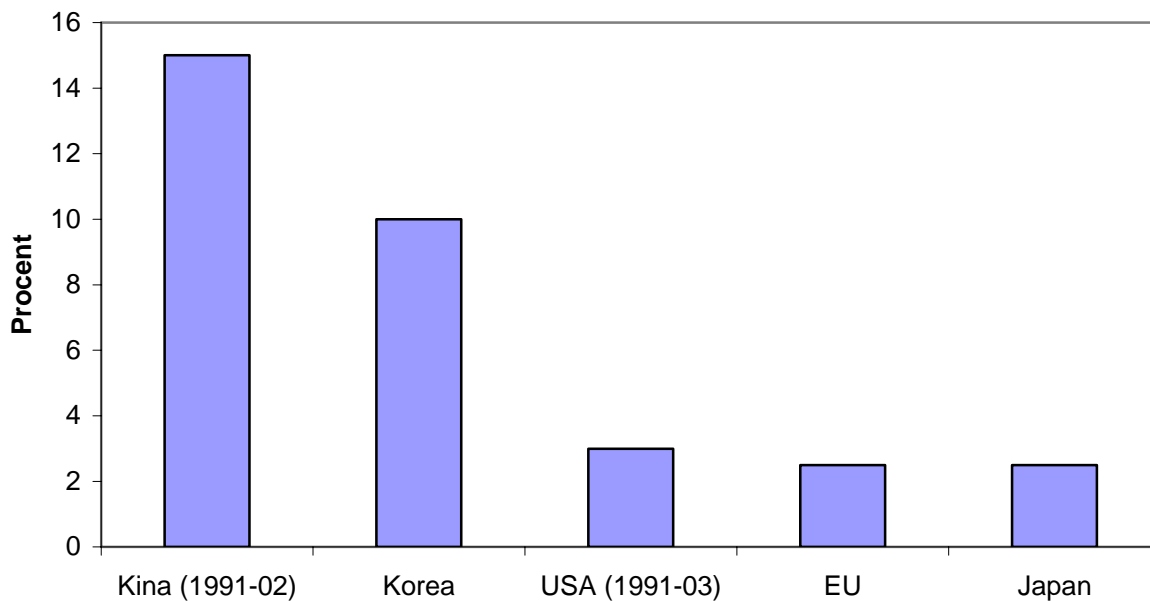
Källa: OECD. Data avser den samlade produktionen i industrin och energisektorn.

A.2 Andel IT av totala investeringar i olika industribranscher i Sverige 1993 och 2003, procent.

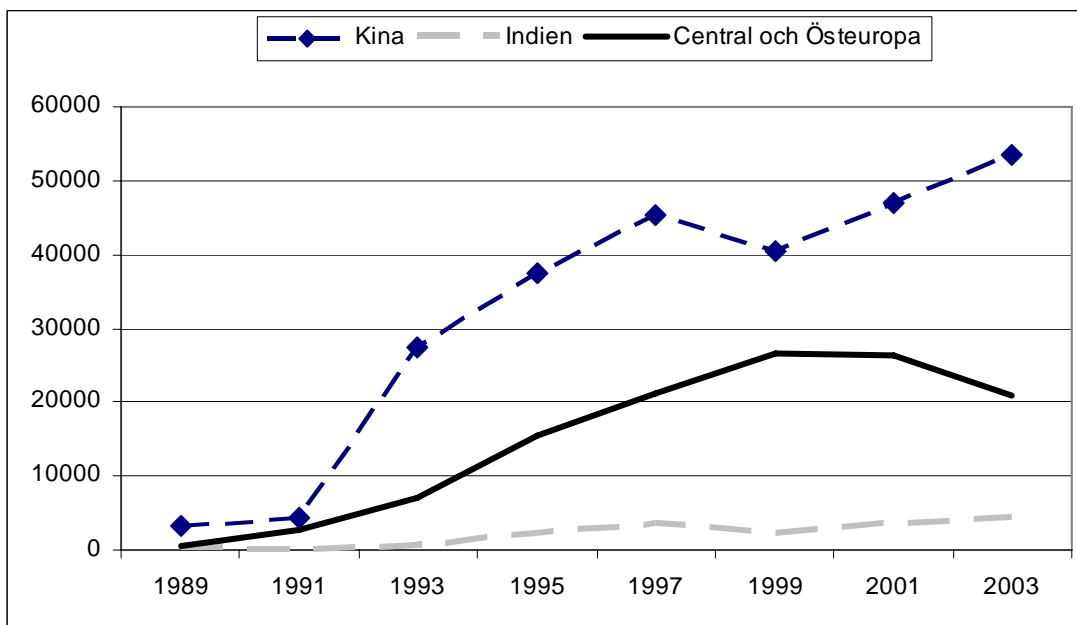
Källa: SCB samt egna beräkningar

Diagram A.3 Årlig tillväxt i FoU i olika länder och regioner, procent

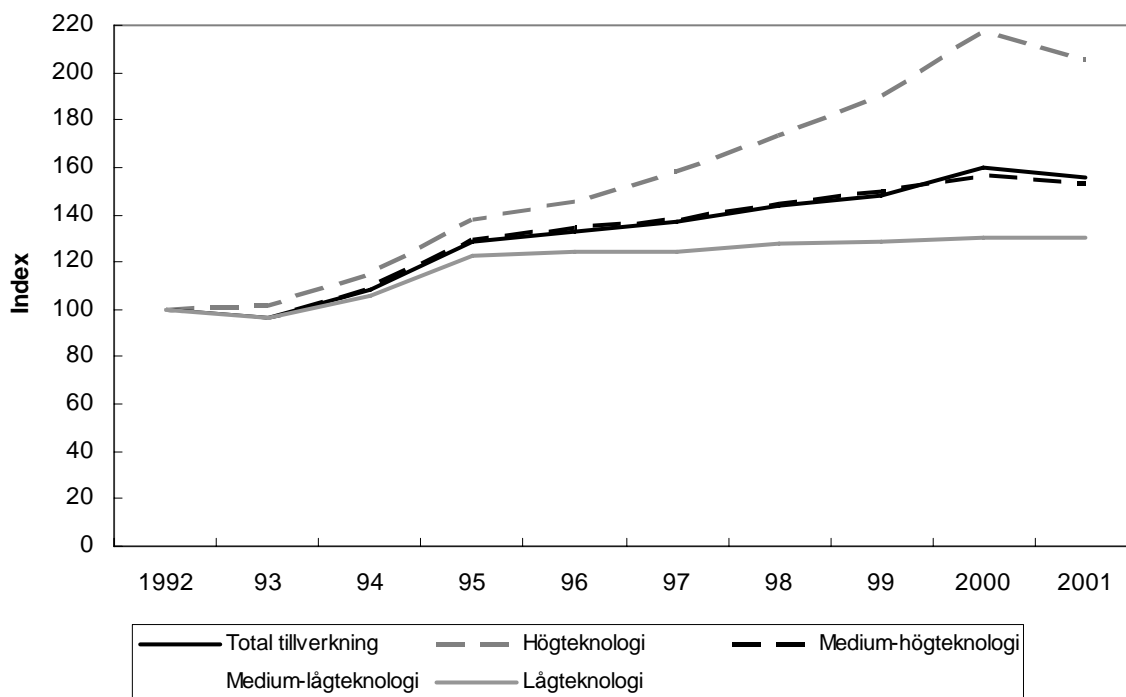
Källa: OECD, MSTI databas

Diagram A.4 Utvecklingen av ingående utlandsinvesteringar till Central- och Östeuropa, Kina och Indien, 1989-2003, miljoner USD

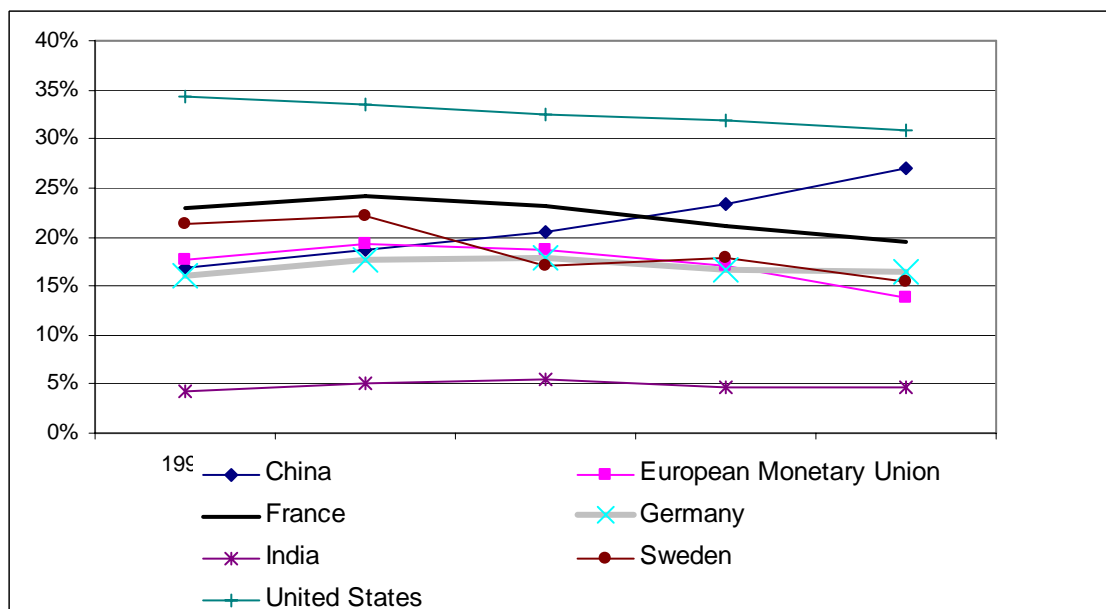
Källa: UNCTAD, FDI databas

Diagram A.5 Trender inom OECD:s handel efter teknologintensitet, tillverkningsindustri 1992-2001 (index 1992=100)

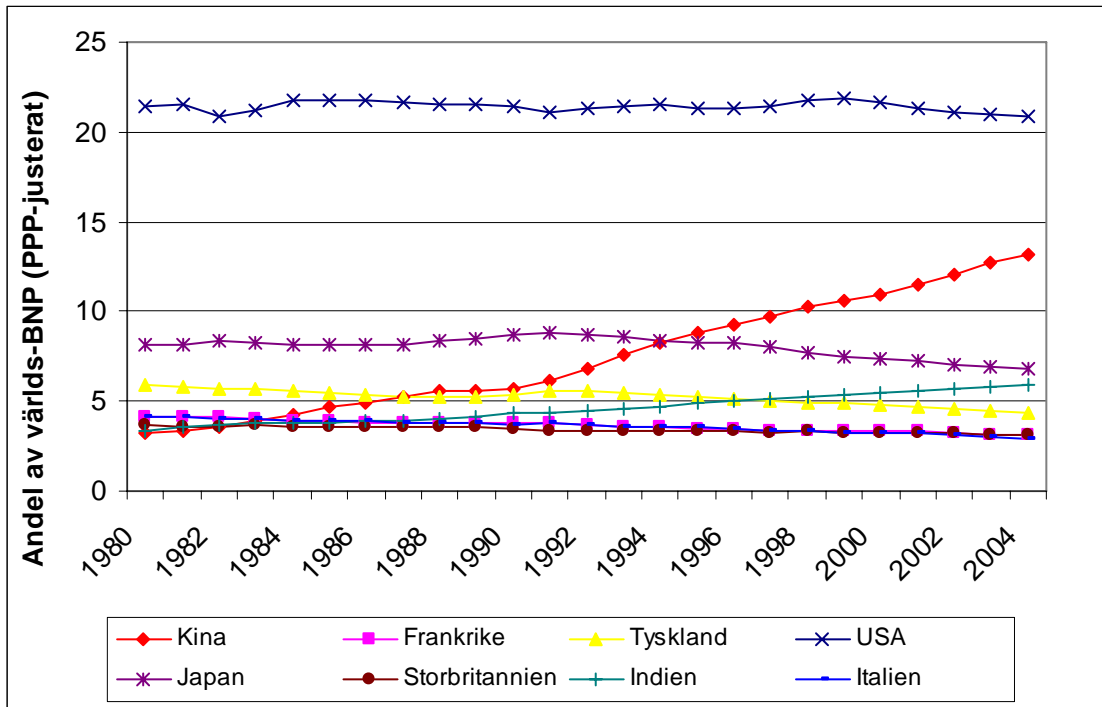
Källa: OECD (2003a)

Diagram A.6 Andel högteknologisk export av total export, tillverkningsindustri, 1999-2003

Källa: WDI (2005)

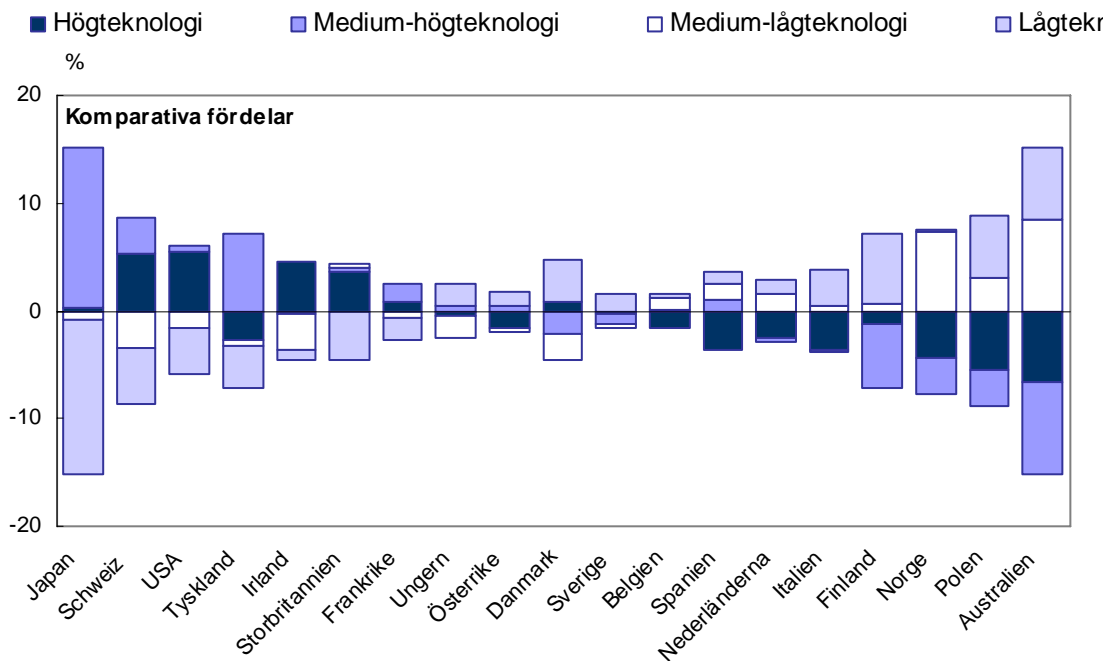
Diagram A.7 Fördelning av global BNP på ett urval länder, 1980-2005

OECD

Källa:

Diagram A.8 Komparativa fördelar mätt som olika sektors bidrag till handelsbalansen (revealed comparative advantage), 19 OECD-länder

OECD (2003)

Källa:

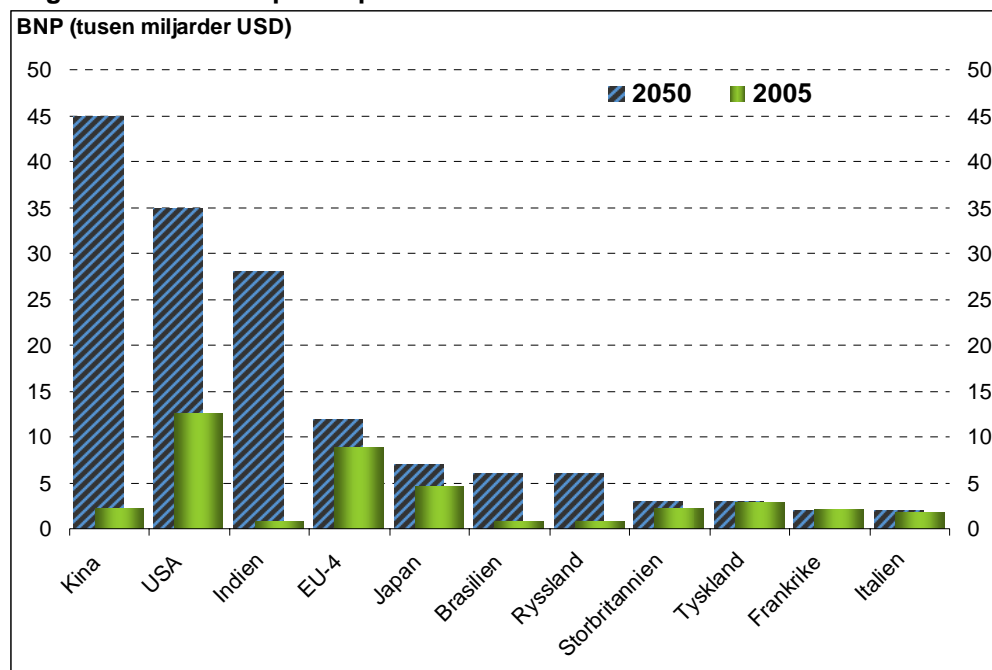

4. Globaliseringsvägen fortsätter – hot och möjligheter

Vi har i de föregående avsnitten analyserat det senaste decenniets nya drivkrafter bakom globaliseringen. Analysen visar att svensk industri och svensk ekonomi i huvudsak hittills har klarat de nya villkoren på ett bra sätt. Detsamma gäller, om än i lite olika grad, för de flesta OECD-länder. Även om vissa branscher och företag prövats hårt, tycks strukturomvandlingen hittills ha skett utan med i huvudsak gynnsamma makroekonomiska resultat. De flesta länder uppvisar en relativt gynnsam utveckling där stark produktivitetstillväxt möjliggjort såväl stigande vinster för företagen som en god reallöneutveckling för arbetstagarna.

Diagram 4.1 BNP i löpande priser för olika länder 2005 samt 2050

Källa: IMF, Goldman Sachs samt egna beräkningar ¹⁹

4.1 Nya utmaningar i en förändrad värld

Framöver kan vi vänta oss att OECD-länderna ställs inför ännu större utmaningar. Några utvecklingstrender förefaller sannolika:

- Den snabba tillväxten i främst Kina och Indien kommer inom en inte alltför avlägsen framtid att ge en kraftig förskjutning av den globala ekonomins tyngdpunkt österut. Enligt populära, om än starkt förenklade framskrivningsmetoder, kommer Kina att passera USA som världens största ekonomi inom en generations framtid. Indien kommer i detta tidsperspektiv att vara världens tredje största ekonomi, medan Västeuropa och Japan faller tillbaka av bl a demografiska skäl.
- Nivån när det gäller kapitalintensitet, tekniskt kunnande och utbildning är snabbt på väg att höjas i de nya ekonomierna. I allt högre grad kommer de därmed att konkurrera med de gamla industriländerna på högteknologiska områden med välutbildad arbetskraft.

¹⁹ Avser BNP i löpande priser. Används s.k. köpkraftskorrigerade jämförelse är de nya ekonomiernas relativa storlek redan nu betydligt större.

Effekterna av en sådan enorm förändring av världsekonomin debatteras just nu intensivt, inte minst i Sverige. Mekanismerna går via såväl utrikeshandel som rörlighet av kapital och arbetskraft. De flesta ekonomer hävdar att de nya krafterna tenderar att öka lönespridningen i de gamla industriländerna eftersom tillskottet till det globala arbetsutbudet främst gäller utbildad arbetskraft. I en uppmärksam artikel hävdar Persson-Radetzki²⁰ dessutom att globaliseringen även kommer att dämpa reallöneutvecklingen och kanske till och med föranleda fallande reallöner. Dessa slutsatser grundar sig på att de nya ekonomierna ökar det globala arbetsutbudet i högre grad än kapitalstocken. Denna slutsats är dock omtvistad och avhängig av en rad faktorer. Inte minst beror det på hur snabbt de nya ländernas kapitalstock kommer att byggas ut. Det finns därför flera skäl att hävda att det är troligt att lönekonvergen- sen främst kommer att ske genom att reallönen i de nya ekonomierna närmar sig OECD- ländernas.²¹

Oavsett hur den generella konvergensprocessen kommer att gestalta sig kommer den svenska ekonomin att ställas inför nya utmaningar på en rad områden. Det gäller såväl för den ekonomiska politiken i olika avseenden som för företagen och de anställda. Dessa utmaningar diskuteras närmare i kommande kapitel. På många sätt handlar det dock om åtgärder som förbättrar ekonomins funktionssätt, samt företagens och individens konkurrenskraft även oaktat de nya krav som globaliseringen ställer.

4.2 Starkare arbetsmarknad men protektionistiska faror lurar i vassen

För några år sedan fick globaliseringsdebatten näring av att sambandet mellan tillväxt och sysselsättning tycktes ha förändrats i OECD-området. De första återhämtningsåren efter IT- och börskraschen runt millenniumskiftet uppvisade svag jobbtillväxt. I denna situation var det närliggande att koppla ihop avsaknaden av bristande jobbtillväxt (s.k. ”jobless growth”) med globaliseringskrafter och utflyttning av produktion. Efterhand har dock sysselsättningen börjat öka i de flesta länder på ett sätt som inte avviker speciellt mycket från det historiska mönstret. I dagsläget faller arbetslösheten i alla huvudregioner i den industrialiserade världen och i åtskilliga länder är arbetslösheten på väg ner mot nivåer som inte förekommit på decennier. Den makroekonomiska diskussionen börjar nu i allt högre grad handla om risken för överhettningsproblem som börjar göra sig gällande i länder som t ex USA, Storbritannien, Norge och Danmark. Även i Sverige ser jobben ut att vara på väg på relativt bred front.

På flera sätt kan vi se hur de nya ekonomierna förändrar de traditionella konjunkturmönstren och bidrar till såväl styrka som varaktighet i den globala tillväxten. En snabbt ökande import har stimulerat industriproduktionen i de gamla industriländerna, samtidigt som billiga exportvaror från de nya länderna bidragit till att hålla nere inflationen och därmed skapat utrymme för lägre räntor i OECD-området.

Att konjunkturläget nu förbättras får inte innebära att globaliseringsfrågorna hamnar i skymundan. Däremot är det nog bara en fördel om den blir mindre centrerad till rädslan för utflyttning och stigande arbetslöshet. Frågan om hur de gamla industriländerna kan anpassa sig till att fungera bättre i växelverkan med de nya snabbväxande ekonomierna kan därigenom breddas. Att OECD-ländernas ekonomier utsätts för påfrestningar har redan lett till starkare spänningar i den internationella handelspolitiken. Det finns en rad underliggande grogrunder till motsättningar inom handelspolitiken:

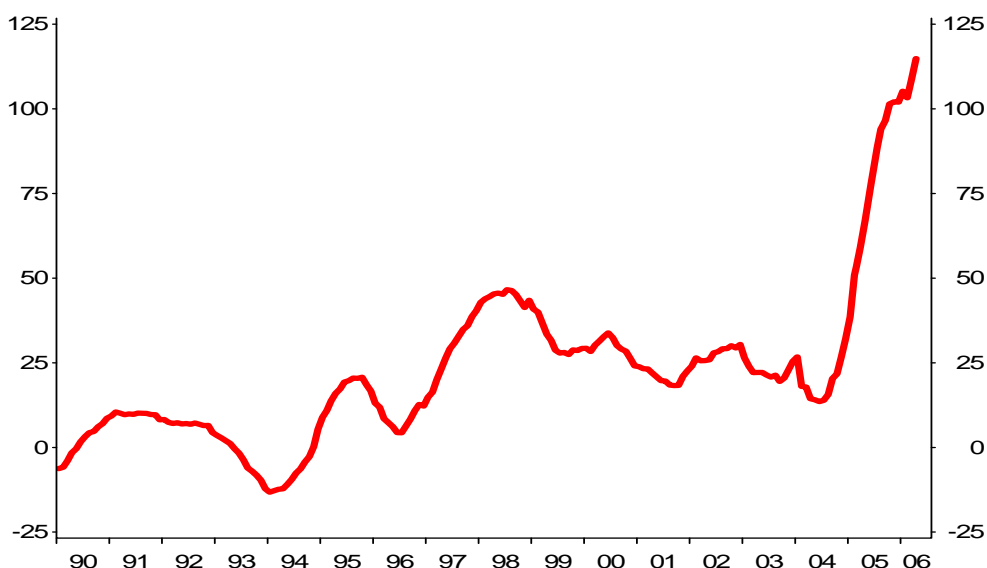
²⁰ Persson M och M Radetzki (2006), ”Kina, Sverige och globaliseringen”, Ekonomisk Debatt.

²¹ Bigsten A och B Holmlund(2006), “Överdrivna farhågor om hotet från Kina”, replik i Ekonomisk Debatt.

- Handeln med industrivaror har gradvis liberaliserats, samtidigt som de rika länderna fortfarande skyddar sin egen jordbrukssektor. Detta skapar en grundläggande spänning mellan OECD-länderna, främst EU, och utvecklingsekonomier som vill få ökade möjligheter till jordbruksexport.
- Stora obalanser i utrikeshandeln mellan framförallt Kina och USA, har skapat spänningar kring valutapolitiken och dess roll.
- Extrema och omänskliga arbetsvillkor för många grupper i Asien och kanske framförallt i Kina anförs, inte minst i den amerikanska debatten, som en otillbörlig snedvridning av konkurrensen. Även på en rad andra områden uppvisar Kina ”barnsjukdomar” där man inte lever upp till krav i WTO-avtalet. Det gäller t ex lagstiftning som skyddar utländska patent och copyrights.
- I flera stora västeuropeiska länder, framför allt i Frankrike, utmålas globaliseringen som ett hot mot rådande samhällsmodell. Detta skapar tendenser till olika former av protektionistiska initiativ.
- Efter avvecklingen av traditionella tullar kan man se att antidumpingregler tillämpas allt oftare som ett instrument för att skydda inhemsk produktion. Inte minst utmärker sig Kina på detta område.

Ovanstående punkter illustrerar de spänningar handelspolitiken kommer att brottas med. Här ligger ett av de största hoten mot en gynnsam global utveckling framöver. Handelsliberaliseringar har spelat en avgörande roll för den unika ökningen av levnadsstandarden som skett sedan industrialiseringens genombrott i slutet av 1800-talet. Utrikeshandeln har möjliggjort specialiseringar och utnyttjandet av stordriftsfördelar. Att kunna sälja sina varor på världsmarknaden är ofta en förutsättning för att stora företag ska kunna utvecklas i små länder. Störningar i de internationella handelsrelationerna är därför ett betydligt allvarigare hot mot svensk ekonomi jämfört med risker för utflyttning av produktion till länder med lägre kostnader.

Diagram 4.2 Kina: Handelsbalans, rullande årstakt, mdr USD

Källa: IMF

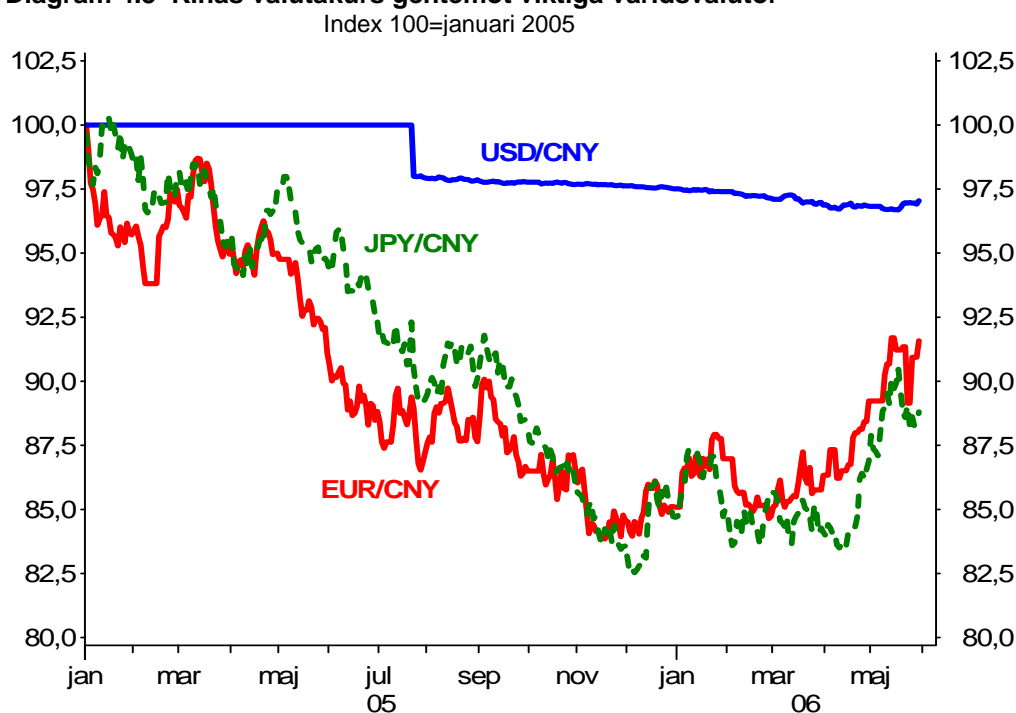
De närmaste åren är det alltså en rimlig gissning att globaliseringsdebatten förskjuts från en ödesmättad oro för ”jobless growth” och utflyttning till frågor förknippade med riskerna för

störningar och kriser som härrör från bristande samspel mellan gamla och nya ekonomier. De gigantiska obalanserna i utrikeshandeln mellan USA och Asien, främst Kina, är det tydligaste exemplet. Att den amerikanska centralbanken Federal Reserve inom loppet av två år har höjt styrräntan från 1 procent till 5 procent har hittills inte förmått vända utvecklingen genom att dämpa den amerikanska importefterfrågan. Detta reser frågan huruvida traditionella ekonomisk-politiska styrmedel är tillräckligt effektiva i den nya globala miljön. Spegelbilden till det amerikanska underskottet är ett explosivt överskott i den kinesiska handelsbalansen (diagram 4.2) och den därtill kopplade snabba uppbyggnaden av den kinesiska valutareserven.

4.3 Valutapolitiken central för de globala obalanserna

Den kinesiska valutapolitiken spelar en nyckelroll i detta sammanhang. Trots en snabb produktivitetsutveckling har Kinas valuta (yuan) i det närmaste behållit ett fast värde gentemot den amerikanska dollarn (USD). Förra sommaren tycktes en förändring vara på väg när Kina deklarerade en övergång till en flexiblare valutapolitik samtidigt som man skrev upp sin valuta med drygt 2 procent. De förhoppningar som då väcktes om en reell förändring av valutapolitiken har dock hittills grusats. Som framgår av diagram 4.3 har Kinas valuta därefter endast förstärkts med någon ynka procent mot USD, trots starka amerikanska påtryckningar för att få till stånd en förändring. Det amerikanska finansdepartementet tycktes t ex länge vara inne på att ta till den drastiska åtgärden att utpeka Kina som en valutamanipulator ("currency manipulator") men avstod till slut från detta.²²

Diagram 4.3 Kinas valutakurs gentemot viktiga världsvallutor

Källa: Ecwin

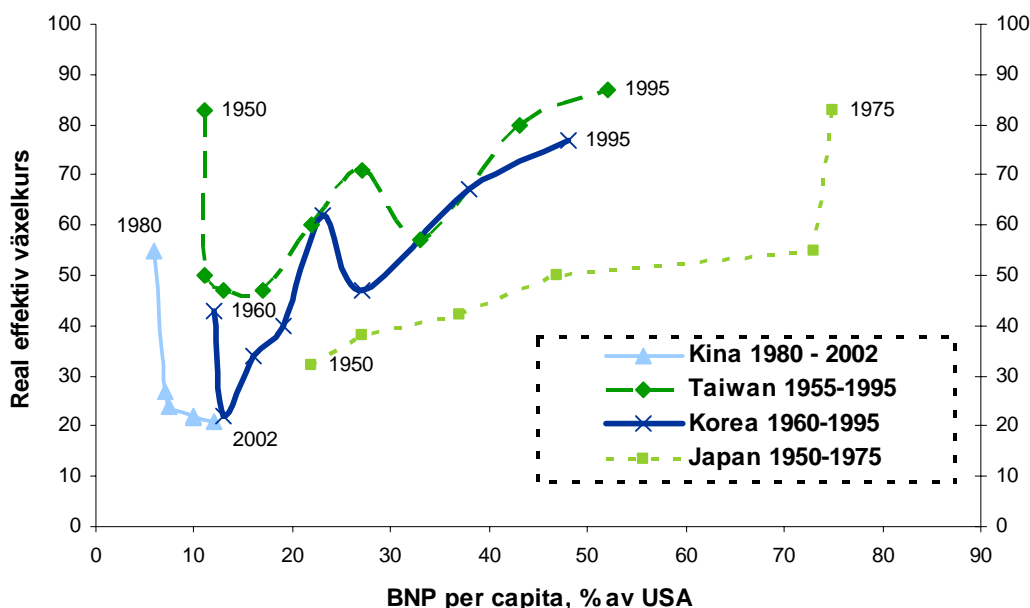
Motiven till den styvnackade kinesiska hållningen kan vara av olika karaktär. En genuin rädsla för att landets finansiella system och institutioner inte ska klara av en modernisering av valutapolitiken spelar säkert in, liksom rädslan för att en långsammare tillväxt ska skapa

²² US Treasury(2006), "Report to Congress on International Economic and Exchange Rate Policies".

arbetslöshet och social oro i landet. Att Kina skulle se ett maktstrategiskt värde i att bygga upp en gigantisk valutareserv är också tänkbart.

För Europas del lindrades problemen med den undervärderade kinesiska valutan under 2005 i takt med att USD återvann en del av sin styrka. Den kinesiska valutan följde då med USD och apprecierades med ca 15 procent (diagram 4.3) mot euron och den svenska kronan, vilket har bidragit till bättre balans i handeln mellan Kina och Europa. Detta är dock bara en kortsiktig lindring. När USD nu verkar vara på väg att försvagas tappar Europa åter konkurrenskraft gentemot Kina. Detta illustrerar att Europa kommer att påverkas och spela en viktig roll när dramat avseende de stora globala obalanserna på ett eller annat sätt kommer att lösas upp. Mycket tyder på att detta inte kan ske utan ytterligare rejäl försvagning av USD. En sådan kan mycket väl komma i samband med en kraftigare nedgång i den amerikanska ekonomin, vilket skulle innebära att Europa drabbas av en kombination av svagare amerikansk efterfrågan och därtill svagare konkurrenskraft genom starkare valutor. För att undvika en global recession i en sådan situation krävs troligen att såväl Europa och Asien bidrar med tillgängliga ekonomisk-politiska medel. I Europas betyder det främst fortsatt stimulanspolitik via räntepolitiken och i Asien acceptans av starkare valutor samt en tydligare vilja att vrida ekonomierna från en merkantilistisk exportinriktning till att större betoning av inhemsk konsumtionsefterfrågan.

Diagram 4.4 Levnadsstandard och real växelkursutveckling

Källor: IMF samt Heston, Summers och Aten (CICUP)

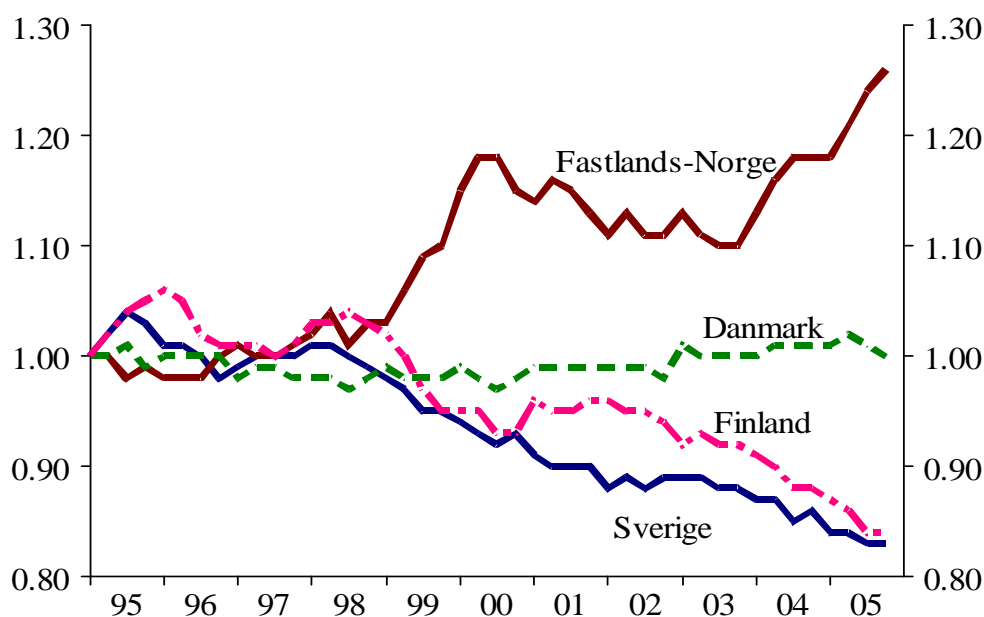
Bilden i ett medelfristigt perspektiv innehåller allvarliga hotbilder. På längre sikt finns ändå skäl att vara optimistisk till möjligheterna om att etablera ett globalt finansiellt system som klarar de påfrestningar som kommer att uppstå när de nya ekonomierna växer sig allt starkare. I ett historiskt perspektiv kan det vara intressant att jämföra Kinas utveckling med den konkurrenssituation som rådde när Japan, Korea och Taiwan vid olika tidsperioder växte in i den globala ekonomin. Diagram 4.4 visar att industrialiseringsprocessen började med en kraftigt undervärderad valuta, och att denna sedan gradvis apprecierades i takt med att länderna närmade sig levnadsnivån (mätt som BNP per capita) i västvärlden. Kina befinner

sig nu på en levnadsnivå där övriga länder har påbörjat marschen mot mer rimligt värderade valutor. Med tanke på Kinas enorma storlek är det naturligtvis extra viktigt för den globala balansen att man relativt snart börjar följa grannländernas historiska mönster.

4.4 De nordiska länderna – olika utmaningar, olika lösningar?

De nordiska ländernas starka ekonomiska utveckling har de senaste åren rönt internationell uppmärksamhet. Med stark tillväxt, låg inflation samt stora överskott i såväl offentliga finanser som bytesbalans ser den makroekonomiska bilden onekligen imponerande ut. I Norge och Danmark har dessutom arbetslösheten sjunkit till historiskt sett låga nivåer. I den internationella debatten har detta lett till förnyat intresse om huruvida det finns en speciell ”nordisk modell” som kan möta globaliseringens utmaningar. I vissa avseende kan man peka på områden där de nordiska länderna uppvisar ett gemensamt mönster som har bidragit till den gynnsamma utvecklingen. Ett viktigt sådant område är t ex den vilja till samförstånd som arbetsmarknadens parter i huvudsak uppvisat. Vårt syfte här är dock i första hand att visa på några intressanta skillnader när det gäller hur de nordiska länderna påverkas av globaliseringen.

Diagram 4.5 Terms-of-trade i de nordiska länderna. Index 100=1995

Källor: OECD, Norges Bank

Olika exportstrukturer ger terms-of-trade-skillnader

En viktig faktor för välfärdsutveckling är hur bytesförhållanden mellan ett lands export och import (”terms-of-trade”) utvecklas över tiden. När ett lands exportnärings möts av ökad konkurrens på världsmarknaden kan den mest betydelsefulla faktorn vara den prispress på dessa varor eller tjänster. Detta påverkar sedan de anställdas reallöneutveckling och företagets lönsamhet på ett avgörande sätt. Diagram 4.5 visar att Norge har haft en mycket gynnsam utveckling av bytesförhållandena. Om man räknar bort oljesektorn har exportpriserna ökad drygt 25 procent snabbare än importpriserna sedan mitten av 1990-talet. Med oljan inräknad är utvecklingen explosionsartad med en ”terms-of-trade” förbättring på över 100 procent. Danmarks ”terms-of-trade” har i stort sett varit oförändrade under hela

perioden medan Sveriges och Finlands exportpriser har ökat 15-20 procent långsammare än importpriserna under den senaste 10-årsperioden.

Skillnaderna mellan länderna kan analyseras i termer av olika exportstruktur. Den exceptionella utvecklingen i telekomindustrin med en enorm produktivitetsutveckling och fallande priser spelar naturligtvis en viktig roll för Sverige och Finland. Men även bortsett från detta har svensk och finsk exportindustri i högre grad än de nordiska grannländerna utsatts för ökad internationell prispress. Detta starka omvandlingstryck har pressat fram produktivitetsökningar och därmed möjliggjort stora volymökningar i produktionen. I Norge är industrin även utanför oljesektorn i hög grad råvaruorienterad. De senaste årens utveckling har kännetecknats av att de nya ekonomierna har drivit upp priserna på råvarunära produkter, men samtidigt pressat priserna på bearbetade varor nära konsumentledet. Båda dessa pristrender har gynnat Norge, något som inte minst Norges Bank har påpekat i olika sammanhang. När det gäller Danmarks export har "terms-of-trade" hållits uppe av en relativt gynnsam prisutveckling för jordbrukssektorn samt också för den viktiga läkemedelsindustrin. Därtill kommer det inte oviktiga bidraget från danska gas- oljeraffinaderier.

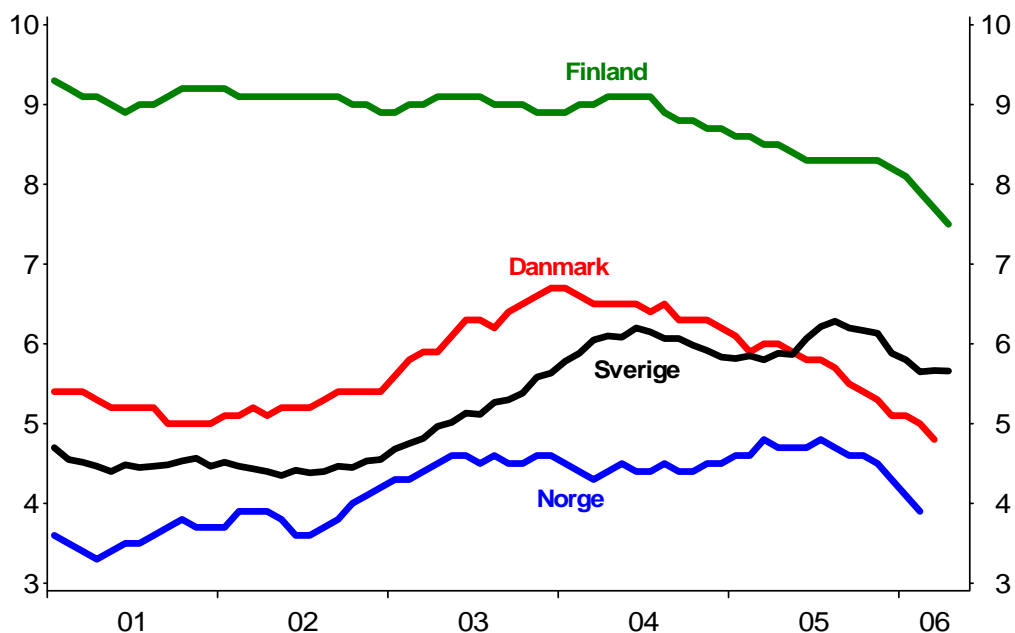
Även framöver lär dessa trender präglade utvecklingen. Svensk industris breda och ofta högteknologiska profil innebär en styrka, men lär också komma att utsättas för en ännu hårdare internationell konkurrens i takt med att de nya ekonomierna blir allt allvarigare konkurrenter. Detta ställer krav på intensifierade och kanske också mer strukturerade FoU-satsningar. Det är ingen tvekan om att svensk industris och hela den svenska ekonomins framgång är beroende av att industrin hela tiden förmår behålla en världsledande ställning på en rad områden. Samtidigt kan den nya "globala arbetsfördelningen" innebära att råvaruorienterade delar av svensk industri kommer att få en större relativ betydelse framöver. Kina och Indien har stora utsikter att ta upp konkurrensen med de gamla industriländerna när det gäller teknologi och kunskapsintensiv produktion, samtidigt som de kommer att behöva råvaror i allt större omfattning. Det norska exemplet visar att konsekvenserna av dessa krafter kan bli stora för små länder.

Överhettningssproblem närmar sig i Danmark och Norge

De nordiska länderna uppvisar just nu även en del cykliska skillnader som kan påverka sättet att möta globaliseringens möjligheter och utmaningar. Norge och Danmark ligger före Sverige och Finland i den innevarande konjunkturcykeln. Resursutnyttjandet i dessa länder är på väg mot nivåer där pris- och lönedrivande flaskhalsar riskerar att göra sig gällande. Det innebär att de först möter utmaningen att hantera överhettningssproblem i globaliserad miljö.

Stabiliseringspolitiskt är det ingen helt enkel uppgift att möta. Danmark har sedan decennier kopplat sin valuta till först den tyska D-marken och sedermera till euron. Det innebär att man inte har tillgång till något självständigt räntevapen för att bemöta stundande överhettningssproblem. Norge har visserligen en rörlig växelkurs med inflationsmål som ger möjligheter att höja räntan. Norges Bank har dock de senaste åren stått inför ett svårt dilemma. Den inhemska ekonomin skulle må bra av att kylas ner av lite högre räntor, men kombinationen av ett högt oljepris och högre räntor än övriga Europa riskerar att ge en så stark valuta att stora delar av den traditionella industrin slås ut. Med de traditionella stabiliseringspolitiska vapnen åtminstone delvis blockerade av andra uppgifter ställs kanske större krav på flexibilitet på andra områden. Att det höga resursutnyttjandet hittills inte lett till pris- och löneinflation kan tolkas som ett tecken på att båda länderna är på väg att hitta lyckade recept.

Diagram 4.6 Arbetslöshet i de nordiska länderna, procent av arbetskraften

Källa: OECD, nationella statistikbyråer.

Den danska arbetsmarknadsmodellen är just nu föremål för stort internationellt intresse. Den s.k. **flexicurity-modellen** bygger på tre grundpelare:

- Flexibla uppsägningsregler som ska minska riskerna för företagen att nyanställa
- Höga ersättningsnivåer som ska minska den individuella risken vid arbetslöshet och därmed motverka motstånd mot förändringar hos arbetstagarna.
- Aktiv arbetsmarknadspolitik

Flexicurity-modellen har gradvis och delvis lite slumpmässigt utvecklats i Danmark de senaste decennierna. Under 1990-talet har villkoren för arbetslöshetsersättning successivt stramats åt, främst genom en gradvis nedskärning av den passiva ersättningsperioden. Parallellt med dessa åtstramningar minskade också arbetslösheten kraftigt. Speciellt utmärker sig numera Danmark med en mycket låg ungdomsarbetslöshet (under 4 procent i åldern 16-24 år). Detta beror till stor del på de speciella regler för personer under 25 år som infördes i slutet av 1990-talet. Incitamenten till utbildning eller arbete stärktes då kraftigt.

Även Norge har än så länge kunnat kombinera låg inflation med stark konjunktur och hett arbetsmarknadsläge. Den höga prisnivån i Norge gör att ökad internationell konkurrens får extra stor effekt. Konsumentpriserna har pressats av såväl etablering av nya aktörer i detaljhandeln som import av billiga asiatiska konsumtionsvaror. Den långa perioden av låg inflation har pressat ner inflationsförväntningarna på en låg nivå, vilket i sin tur underlättat lönebildningen. Löneökningarna var t ex förra året de lägsta på ett decennium. Olika former av utländsk arbetskraft har också bidragit till att dämpa överhettningssproblemen på arbetsmarknaden. Inte minst gäller det byggsektorn, där företag från Östeuropa i betydande utsträckning fungerar som underleverantörer till de traditionellt stora byggtrepenörerna.

Det är naturligtvis svårt att säga hur länge globaliseringskrafterna kan hålla tillbaka traditionella överhettningssymptom i Danmark och Norge. Från ett svenskt perspektiv kan det emellertid finnas en del lärdomar att hämta från den nuvarande utvecklingen i nordiska grannländerna. Inte minst gäller detta tonläget i globaliseringsdebatten, där de positiva effekterna onekligen ser ut att tillmätas större betydelse än i Sverige.

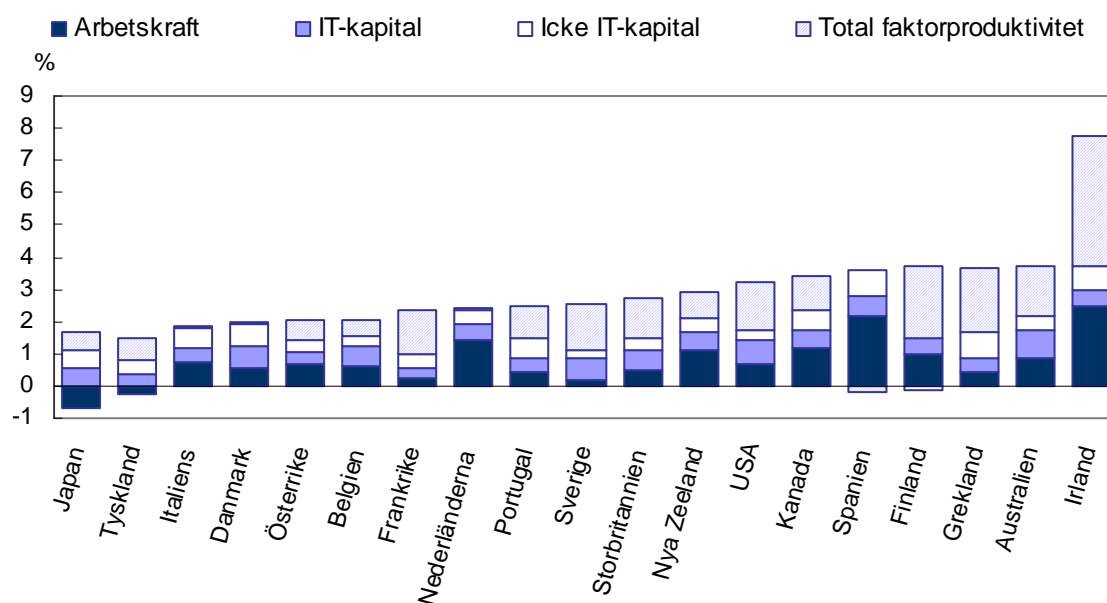
5. Hur kan industriföretagen möta de globala utmaningarna?

5.1 Den svenska industrispecialiseringen i ett globalt perspektiv

Innan vi mer konkret går in på hur industriföretagen kan dra nytta av globaliseringen låt oss börja med ett par viktiga observationer. För det första kan konstateras att globaliseringen till trots är den ekonomiska kartan fortfarande ganska oförändrad (se också kapitel 2). De traditionella OECD-länderna dominerar den globala ekonomin i en rad olika avseenden; gränsöverskridande investeringar, handel, produktion och FoU-satsningar. Samtidigt finns det som nämnts anledning att tro att tyngdpunkten i världsekonomin gradvis håller på att förskjutas i sydostlig riktning. Kina, men också Indien, ökar stadigt sina andelar av global BNP sedan slutet av 1980-talet. USA:s andel har varit relativt konstant samtidigt som de större länderna i Västeuropa liksom Japan erfarit minskande andelar.

För det andra är det tydligt att Sveriges komparativa produktionsfördelar återfinns inom basindustri och mellanteknologiska sektorer samt ett smalt segment högteknologiska varor.²³ Svensk industris specialisering i jämförelse med andra länder skiljer sig något beroende på om man utgår från den svenska exportspecialiseringen eller sysselsättnings/produktionens fördelning på olika branscher.²⁴ Klart är dock att Sverige i jämförelse med andra länder inte kan karaktäriseras som specialiserat i högteknologisk och FoU-intensiv produktion.

Diagram 5.1 BNP-tillväxt fördelad på olika komponenter, 1995-2003

Källa: OECD

Sveriges specialisering inom det mellanteknologiska segmentet stöds också av att bidraget från ny kunskap (mätt som totalfaktorproduktiviteten) till BNP-tillväxten ungefär motsvarar

²³ Det är svårt att utläsa av bilden men Sverige har en svag komparativ fördel inom det segmentet.

²⁴ Den internationellt vedertagna metoden är att studera exportens sammansättning ("revealed comparative advantage") och av OECD:s (2002) statistik (2003a, *Science, Technology and Industry Scoreboard*) framgår att Sverige främst är specialiserad i låg- och mellanteknologisk produktion.

genomsnittet i OECD-länderna (diagram 5.1).²⁵ Visserligen flyttade Sverige fram sina positioner under 1990-talet jämfört med 1980-talet, men återfinns fortfarande någonstans i mitten bland OECD-länderna när det gäller totalfaktorproduktivitet. En mellanposition intas också beträffande andelen svenskar i arbetsför ålder som har eftergymnasial utbildning.²⁶

Den övergripande bilden är följaktligen att Sveriges produktspecialisering till stora delar återfinns inom de mellanteknologiska segmenten, kompletterat av en smal men internationellt framgångsrik högteknologisk sektor samt mer råvarubaserade verksamheter. Mot den bakgrunden kan globaliseringens utmaningar kortfattat karaktäriseras som en ökad konkurrens inom de produktionsområden där Sverige har specialiserat sig. Det gäller inte enbart en ökad konkurrens från de ”nya” länderna utan också från traditionella industriländer som många gånger är specialiserade inom ungefär samma segment. Frågan är vilka vägar som står till buds för att möta dessa förändringar?

5.2 Industriföretagen och den globala konkurrensen

Globalisering kan för industriföretagen förväntas leda till en tilltagande specialisering, ökad handel och lägre priser. Konkurrensen tilltar liksom möjligheterna till betydligt större marknader. En sådan utveckling leder till en högre grad av vertikal specialisering: länder specialiserar sig inom det led i förädlingsvärdekedjan där de har störst komparativa fördelar. Företagen kommer därför att förlägga olika led i produktionen till de länder och regioner där förutsättningarna är bäst för just den typen av produktion. Vinsterna av att importera billigare insatsvaror kan förväntas vara betydande. Att förändringar skett i dessa avseenden avspeglas också statistiken. Som visats i de tidigare avsnitten har handelsvolymerna ökat markant och såväl outsourcing som offshoring har varit frekventa inslag i de svenska företagens strategier under senare år. Omfattningen på de senare fenomenen är dock föremål för diskussion.

För att inte slås ut i den hårdare konkurrensen som följer av öppnare gränser måste företagen förstärka eller bygga upp kompetens inom främst två områden: dels för att kunna hantera mer internationaliserade produktionsstrukturer, dels för att behärska IKT-tekniken som är en viktig komponent i globaliseringen. Dessa kompetenser kompletterar varandra och är oundgängliga om företagen ska komma i åtnjutande av de effektivitetsvinster som kort redogjorts för ovan, samt för att kunna öka sin försäljning på tidigare stängda eller avlägsna marknader. De större företagen har sedan länge en upparbetad kompetens inom dessa områden. Det är snarast de mindre och medelstora företagen som ställs inför en ny situation.

Samtidigt leder globaliseringen till att produktionen i de mer specialiserade enheter som kan förväntas bli lokaliserade till Sverige också utsätts för en hårdare konkurrens. Ett nödvändigt villkor är en hög produktivitet och omställningsförmåga inom de svenska företagen. Studier tyder på att utrymmet för produktivitetssökningar kan vara förhållandevis stort inom industrin (IVA 2005). De låga industriinvesteringarna under en längre period ter sig i det perspektivet som oroväckande, liksom de fallande FoU- och IKT-investeringarna. Visserligen ökade kapitalinvesteringarna under 2005 och har fortsatt att öka under 2006, men industrins investeringar domineras (se också kapitel 3) av investeringar i den mer råvarubaserade industrin. Sverige hade tidigare en topposition vad gäller investeringar i IKT och dessa har bidragit till den starka produktivitetssökningen i svensk industri.

---

²⁵ Totalfaktorproduktivitet motsvarar bidraget till produktivitet när man tagit hänsyn till effekterna av investeringar och sysselsättningsförändringar. Effekten av totalfaktorproduktivitet anses bero att ny kunskap som innebär att ny teknik används i produktionen eller att produktionen organiseras på ett effektivare sätt.

²⁶ OECD (2003b), *Education at a Glance*, Paris.

5.3 Framtiden för Sverige som industrination?

På det nationella planet speglar det historiskt mycket stora bytesbalansöverskottet – ca 8 procent av BNP – ett bristande förtroende att investera i Sverige. Argumentet att detta speglar bättre avkastningsmöjligheter i andra länder är visserligen relevant men undanröjer inte de farhågor som de låga investeringarna ger upphov till. Frågan är varför investeringsmöjligheterna bedöms vara förmånligare i andra utvecklade länder jämfört med Sverige, särskilt mot bakgrund av den höga produktivitet och de goda vinstnivåer som industrin uppvisat under flera år. För kapitalägarna är en högre avkastning naturligtvis uppskattad, men för arbetstagarna är sannolikt de positiva effekterna mer blygsamma. Istället kan minskade investeringar leda till färre sysselsättningsmöjligheter, lägre produktivitet och i slutändan lägre ersättning till arbetskraften.

För att Sverige ska stärka och bibehålla sin position som industrination kan inte förutsättningarna för industriell verksamhet avvika jämfört med andra länder. Sveriges starka sidor kan hänföras en god makroekonomisk ställning (låg inflation, acceptabel nivå på statsskulden, budgetbalans etc.), några starka industrisektorer, omfattande FoU-satsningar, goda relationer mellan arbetsmarknadens parter och låg konfliktgrad, en välutvecklad tjänstesektor som kompletterar industrin samt en stark företagsledningstradition präglad av stort organisatoriskt kunnande och betydande vana av internationaliserade produktionsstrukturer.

På den negativa sidan återfinns en relativt svag sysselsättningstillväxt på företagsnivå, en i vissa avseenden stel arbetsmarknad, osäkerhet kring vissa för företagen viktiga områden (arbetsmarknad, energi), oklarhet kring den framtida kompetenstillförseln från universitet och högskolor samt ett högt skatteuttag i jämförelse med andra länder. Samtliga dessa faktorer påverkar företagets benägenhet att starta verksamhet, att växa och var man väljer att förlägga sina investeringar.

Centralt för den framtida utvecklingen av svensk industri är följaktligen att man håller jämna steg med andra länder. Särskilt viktig är den framtida kompetensförsörjningen vilket bl. a. bygger på en internationellt konkurrenskraftig utbildningssektor liksom ett inflöde av kunskapsintensiva företag och humankapital. Faktorer som påverkar de FoU-intensiva företagets lokalisering och investeringsbenägenhet har främst visat sig vara tillgång till kompetenta ingenjörer och forskare, behovet av lokala utvecklingsenheter nära marknaden samt möjligheten att vara involverad på platser där ny teknologi utvecklas.

Likaså är det viktigt att den ekonomiska politiken bejaktar de möjligheter som globaliseringen innebär och motverkar tendenser till industripolitik och protektionism. Inom EU uppträder med jämna mellanrum oroväckande inslag som omfattar såväl nyprotektionism som företagsstöd. Likaså kan det förväntas att den institutionella konkurrensen ökar med avseende på skatternas nivå och struktur, regleringarnas omfattning och liknande, vilket också påverkar företagets lokaliseringsbeslut.

Kännetecknande för svensk industri är att ett fåtal större multinationella företag har en dominerande position inom flera sektorer. Väljer ett eller ett par av dessa företag att flytta ut eller förlägga sina nyinvesteringar till andra länder riskerar detta att urholka basen i de industrier där dessa företag ofta har en strategisk viktig position. Förutsättningarna för små

och medelstora företag kan snabbt förändras radikalt. Eftersom de större företagen i regel har en betydande vana av internationellt spridd produktion är det förhållandevis lätt för dessa att öka internationaliseringsgraden.

Följaktligen kan de svenska företagen mycket väl fortsätta att utvecklas positivt genom att ta tillvara på de möjligheter som globaliseringen ger upphov till samtidigt som utvecklingen av Sverige som industrination inte nödvändigtvis går åt samma håll.

6. Vad kan göras för att industrins anställda ska kunna möta utmaningarna?

6.1 Industrins nyanställningar och friställningar

Industrisysselsättningen i Sverige har minskat de senaste åren. Sett över hela arbetsmarknaden har sysselsättningen inte ökat. Industrin är av särskilt intresse eftersom den är internationellt konkurrensutsatt och det därför är här som effekterna av den internationella strukturomvandlingen först borde visa sig. Men även om sysselsättningen har utvecklats svagt finns det stora bruttoflöden. Arbetsmarknaden är hela tiden stadd i dynamisk förändring genom nyanställningar och avgångar.

Nyanställningar och avgångar är givetvis betydligt mer frekventa för visstidsanställda än för tillsvidareanställda. Under perioden 1997-2006 har andelen visstidsanställda i svensk industri varierat kring 7-8 procent av samtliga anställda, se diagram 6.1.²⁷ Spegelbilden av detta är att andelen tillsvidareanställda inom industrin har varierat kring 92-93 procent. Andelen har heller inte ökat trendmässigt under perioden.²⁸ Däremot finns en antydning till variation med konjunkturen. Andelen tillsvidareanställda är högre inom industrin än i övriga sektorer. Sett över hela arbetsmarknaden har andelen visstidsanställda varierat kring 15 procent det senaste decenniet.

Under de senaste åren har *visstidsanställda* varje kvartal nyanställts inom industrin i en takt motsvarande 20 procent av det totala antalet visstidsanställda.²⁹ Motsvarande avgångstakt inom industrin har varierat kring 15 procent varje kvartal. Även i detta avseende uppvisar industrin lägre tal än övriga sektorer i den svenska ekonomin. Nyanställningstakten av visstidsanställda totalt i hela ekonomin har de senaste åren varit knappt 40 procent per kvartal medan avgångstakten har varit knappt 30 procent per kvartal.

Det är dock inte så att nyanställningar av *tillsvidareanställda* har upphört. Diagram 6.2 visar personalomsättningen bland tillsvidareanställda dels inom industrin, dels i hela privata sektorn. I slutet av 90-talet låg nyanställningar av tillsvidareanställda inom industrin på en takt motsvarande 2 procent per kvartal. Detta gällde såväl nyanställningar genom expansion av befintlig verksamhet som nystartade verksamheter. Nyanställningarna nådde en topp i början av 2001 för att ha minskat under de senaste åren. Men takten ligger trots allt på knappt 2 procent per kvartal. Detta motsvarar ca 10 000 nya tillsvidare anställda inom industrin varje kvartal. Till detta kommer ca 7 000 nya visstidsanställda inom industrin varje kvartal.

Parallellt med nedgången i nyanställningar har också avgångarna minskat. Industrins nyanställningstakt har dock hela tiden legat lägre än omfattningen av avgångarna. Detta har medfört att industrisysselsättningen har minskat.

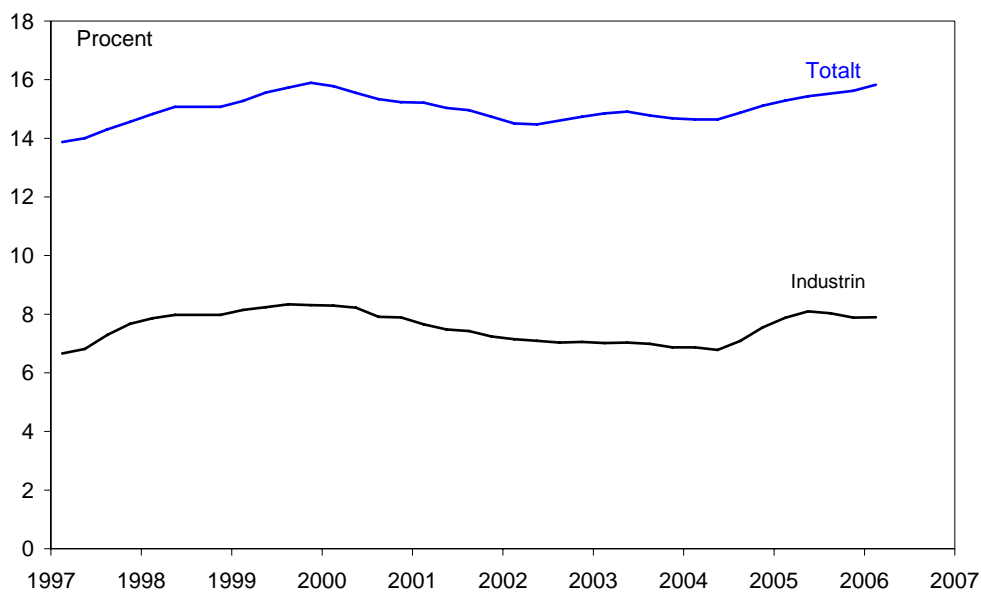
Industrins nyanställningstakt av tillsvidareanställda har varit klart lägre än den i övriga delar av den privata sektorn under hela perioden. Avgångstakten i industrin ligger också klart lägre än den inom övriga delar av den privata sektorn.

²⁷ Holmlund, B och D Storrie (2002), "Temporary Work in Turbulent Times: The Swedish experience", *Economic Journal*, vol 112, s F245-F269, visar att tidsbegränsade anställningar i ett längre perspektiv är mer vanliga idag än vad de var före 90-talskrisen.

²⁸ Arbetsmarknadsstatistiken skiljer mellan visstidsanställningar som har ett förutbestämt slutdatum och tillsvidareanställningar som saknar ett sådant.

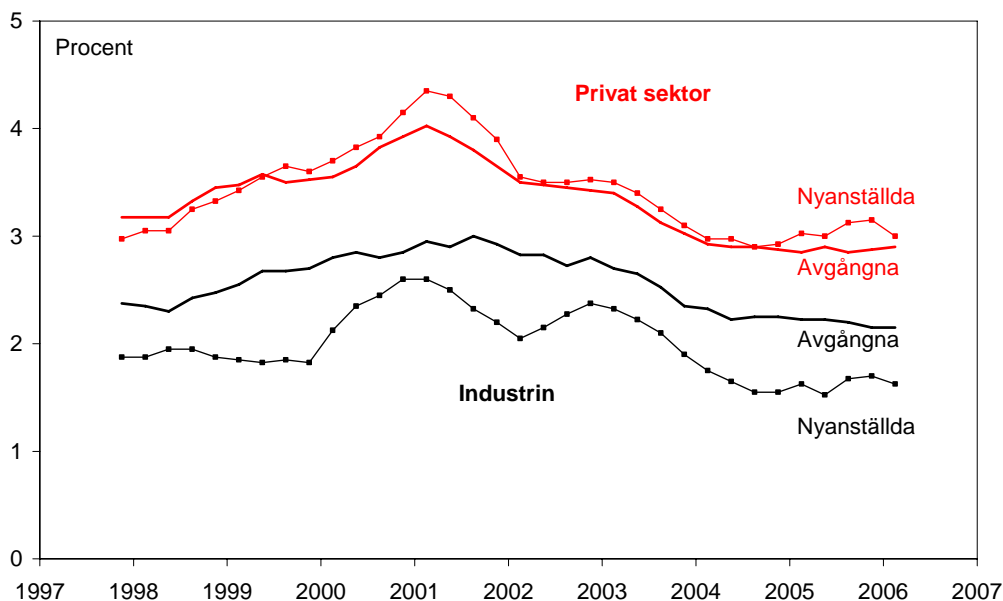
²⁹ Källan är SCB:s Kortperiodiska sysselsättningsstatistik.

Diagram 6.1 Visstidsanställda som andel av totalt antal anställda, glidande medelvärde över fyra kvartal, 1997:1–2006:1

Källa: SCB, Arbetskraftsundersökningarna (AKU).

Diagram 6.2 Nyanställda och avgångna tillsvidareanställda som andel av antalet tillsvidareanställda, glidande medelvärde över fyra kvartal, 1997:4–2006:1

Källa: SCB, Kortperiodisk sysselsättningsstatistik (KS).

I slutet av 1990-talet ökade nyanställningar av tillsvidareanställda i den privata sektorn från en takt motsvarande 3 procent per kvartal.³⁰ Nyanställningarna nådde en topp i början av 2001 för att ha minskat under de senaste åren. Men fortfarande ligger takten på ca 3 procent per kvartal. Avgångarna följer nyanställningarna nära, men totalt sett har nyanställningarna varit

³⁰ Vi saknar här uppgifter om den offentliga sektorn och kan därför inte säga något om hela ekonomin.

något högre än avgångarna. Antalet tillsvidareanställda inom hela den privata sektorn har därför ökat under perioden 1999-2006 trots att sysselsättningen inom industrin har gått ner.

Anställningar kan avslutas på olika sätt. Tillsvidareanställningar kan, för det första, avslutas genom att den anställde själv väljer att sluta. För det andra kan det finnas skäl för arbetsgivare att säga upp den anställde som har att göra med att den anställde har brutit mot vad som föreskrivs i lagar och avtal. Tillsvidareanställningar avslutas också vid pensionering. Slutligen kan anställda friställas eftersom verksamheten minskas eller läggs ner. Friställning innebär en ofrivillig förlust av en anställning.

Diagram 6.2 visade avslutade tillsvidareanställningar oavsett orsak. Även om det inte finns exakta siffror vet vi att frivilliga avgångar är betydligt vanligare än ofrivilliga. Det är visserligen möjligt att de ofrivilliga avgångarna har ökat de senaste åren men detta avspeglas inte i att de totala avgångarna har ökat.

Antalet varsel är troligen det bästa måttet på utvecklingen för de ofrivilliga avgångarna. Varselstatistiken baseras på arbetsgivarens skyldighet att meddela varsel om uppsägning till länsarbetsnämnden.

Det finns dock flera skäl till att inte alla varsel resulterar i faktiska uppsägningar. Varsel kan dras tillbaka på grund av en konjunkturförbättring eller som ett resultat av MBL-förhandlingar. I dessa fall överskattar varslen de faktiska uppsägningarna. Men inte heller formella uppsägningar från arbetsgivarens sida är liktydiga med ofrivilliga jobbförluster. I vissa avseenden är varsel faktiskt en bättre indikator. Varsel kan leda till att den anställde säger upp sig själv, t.ex. för att gå vidare till ett nytt arbete eller för att gå i pension. Likväl är den grundläggande orsaken bristande efterfrågan på deras arbetskraft inom företaget. Ofrivillig jobbförlust, varsel och uppsägning på grund av arbetsbrist är med andra ord inte identiska begrepp.

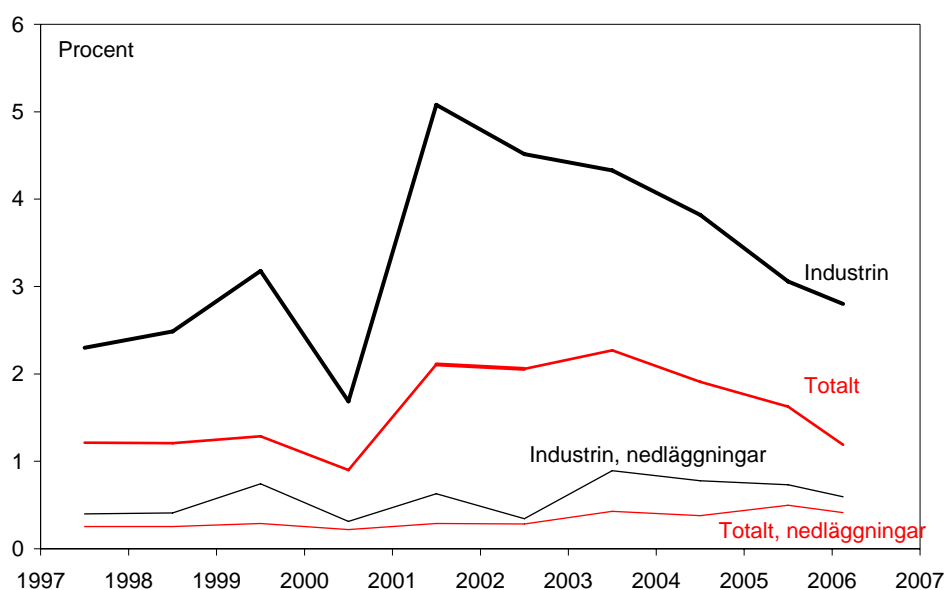
AMS genomförde en uppföljning av alla som varslades under andra halvåret 2001. Fullföljandegraden (uppsägningar som andel av varsel) var 76 procent. Det var högst inom byggverksamhet (83 procent) och lägst inom industri (72 procent).³¹ Fullföljandegraden var också högre i företag med mindre än 100 anställda jämfört med de med fler anställda. Om fullföljandegraden är konstant över tiden är varselstatistiken en god indikator av ofrivilliga avgångar över tid.

Frågan är om det sker fler ofrivilliga avgångar idag jämfört med tidigare. Diagram 6.3 visar antalet varslade som andel av antalet tillsvidareanställda. Av figuren framgår att andelen varslade inom industrin (tjock linje) har minskat under 2000-talet men att den fortfarande är högre än under slutet av 1990-talet. I början av 2006 låg andelen på ca 3 procent varslade varje år av de tillsvidareanställda. Samtidigt framgår det också att andelen varslade totalt har gått ner de senaste åren efter en topp på 2 procent i början av 2000-talet (tjock linje).

---

³¹ AMS (2003), "Särskilda insatser inom telekomsektorn – En kartläggning", delrapport från Telekomgruppen, Stockholm.

Diagram 6.3 Varslade som andel av antalet tillsvidareanställda, årsdata, 1997–2006

Källor: AKU och AMS.

De allra flesta varslen gäller personalneddragningar medan företagsnedläggningar berör färre. Detta framgår av de tunna linjerna i diagram 6.3 visar antalet varslade i samband med företagsnedläggningar i förhållande till antalet tillsvidareanställda.

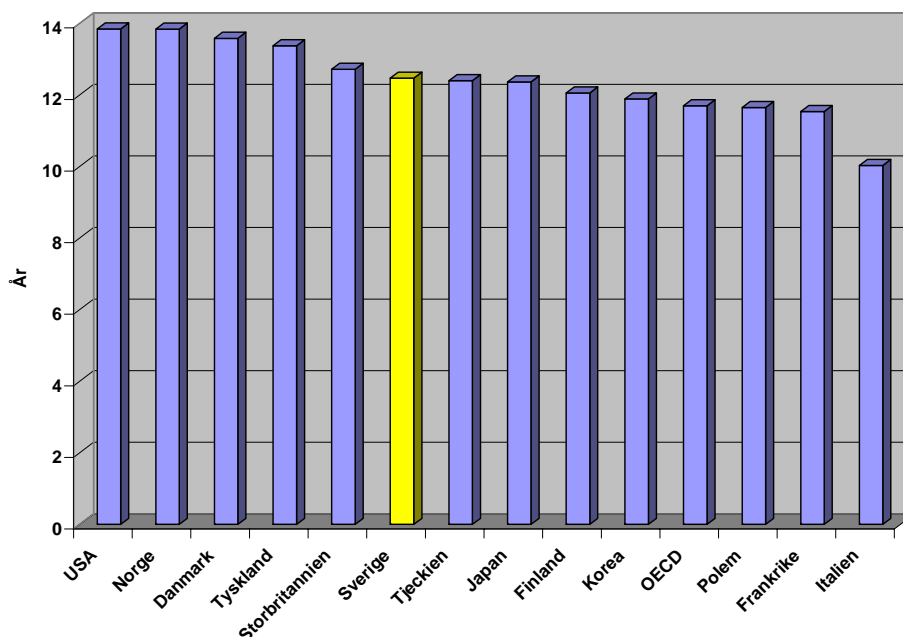
6.2 De svenska industrianställdas utbildning i internationell jämförelse

De anställdas kompetens är av avgörande betydelse för svensk industris möjlighet att vara konkurrenskraftig i denna globaliseringens tid. På så sätt blir både formell utbildning och personalutbildning viktiga för att förebygga negativa effekter av strukturomvandling. Men även för de som friställs är kompetens mycket viktig. Forskningen visar entydigt att god kompetens lindrar de negativa effekterna av strukturomvandling.

Diagram 6.4 visar en internationell jämförelse av det genomsnittliga antalet år i formell utbildning för befolkningen 16-64 år 2003. För Sverige är denna siffra 12,5 år. I fem av Sveriges viktigaste konkurrentländer är det genomsnittliga antalet utbildningsår högre. Det är i USA, Norge, Danmark, Tyskland och Storbritannien. OECD-genomsnittet ligger på 11,7 år.

De anställdas kompetens beror dock inte enbart på den formella utbildningens omfattning. Icke formell fortsättningsutbildning, t ex personalutbildning, har också stor betydelse. Eftersom det tar mycket lång tid att förändra den formella utbildningsnivån blir personalutbildning ett viktigt sätt att höja kompetensen.

Diagram 6.4 Genomsnittligt antal år i formell utbildning för samtliga 25-64 år, 2003

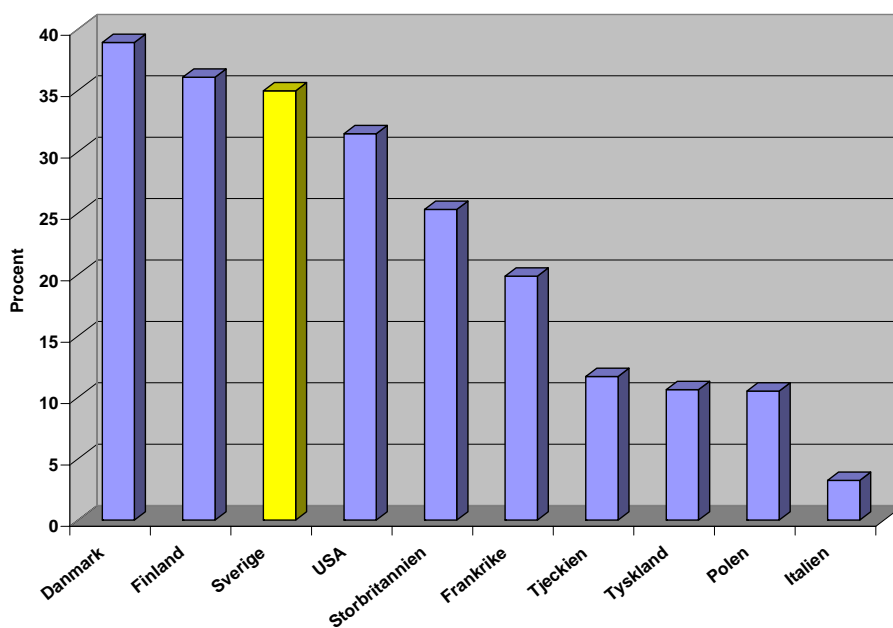
Källa: OECD, 2005, *Education at a glance*, Table A1.4.

Diagram 6.5 visar en internationell jämförelse av andelen anställda i varuproducerande industrier som deltagit i icke-formell arbetsrelaterad utbildning (kompetensutveckling) under 2003.³² I Sverige var denna andel 35 procent. Andelarna i Danmark och Finland var högre än den i Sverige. Det finns mycket stora skillnader mellan de nordiska länderna och exempelvis Tyskland och Tjeckien där endast ca 10 procent av de anställda inom industrin hade deltagit i utbildningar av detta slag.

Vi kan fråga oss i vilken utsträckning kompetensutveckling av detta slag kompenserar för mindre omfattande formell utbildning. Här är den internationella bilden att de med lång formell utbildning deltar i kompetensutveckling i högre utsträckning än de med kort formell utbildning. Diagram 6.6 visar en internationell jämförelse av andelen anställda i varuproducerande industrier som deltagit i kompetensutveckling under 2003 efter formell utbildningsnivå. Länderna är rangordnade efter andelen av de industrianställda utan gymnasieutbildning som deltagit i personalutbildning (mörka staplar). För samtliga länder att högskoleutbildade (grå staplar) deltar i högre utsträckning än gymnasieutbildade (vita staplar) som i sin tur deltar i högre utsträckning än icke gymnasieutbildade.

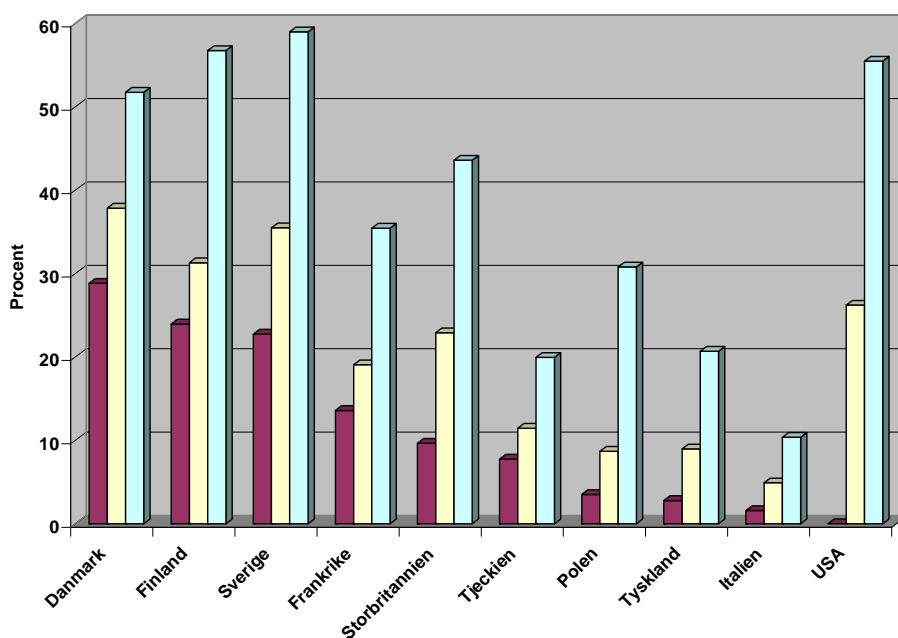
³² Med icke-formell utbildning avses organiserade och varaktiga utbildningsaktiviteter som kan ske inom eller utom utbildningsinstitutioner men som inte har den stegvisa uppbyggnad som formell utbildning har. Med arbetsrelaterad menas att utbildningen huvudsakligen har yrkesmässiga motiv snarare än personliga eller sociala motiv. Det handlar om att den anställde har deltagit i aktiviteter för att få kunskaper och färdigheter för nuvarande eller kommande arbete, öka inkomsterna, förbättra arbets- och karriärmöjligheter och allmänt förbättra sina möjligheter för avancemang och befordran.

Diagram 6.5 Deltagande i icke-formell arbetsrelaterad fortsättningsutbildning för anställda inom varuproducerande industrier, 2003

Källa: OECD, 2005, *Education at a glance*, Table C6.5.

Diagram 6.6 Deltagande i icke-formell arbetsrelaterad fortsättningsutbildning för anställda inom varuproducerande industrier efter utbildningsnivå, 2003

Källa: OECD, 2005, *Education at a glance*, Table C6.5.

I Sverige deltog 23 procent av de industrianställda utan gymnasieutbildning i kompetensutveckling, medan motsvarande siffra för Danmark var 29 procent. Även Finland hade en högre andel än Sverige.³³ En annan viktig observation är att skillnaden i deltagande mellan hög- och lågutbildade är betydligt större i Sverige än i Danmark och Finland.

Under andra kvartalet 2006 genomför SCB en undersökning av omfattningen av personalutbildning i Sverige. Detta är en del av en större undersökning i samtliga EU-länder, *Continuing Vocational Training Survey* (CVTS), som genomförs för tredje gången. När undersökningen är färdig kommer det att bli möjligt att göra internationella jämförelser med mer aktuella data.

6.3 Omställningsarbete

Flera olika aktörer är idag involverade i att förebygga och lindra de problem som friställda möter.³⁴ Det berörda företaget är en aktör. Vidare finns avtalade omställningsåtgärder samt arbetsmarknadspolitiken.

Företaget

Individorienterade åtgärder ska komma tidigt i en uppsägningsprocess. Enligt lag ska arbetsgivaren först överväga omplacering. Uppsägningar träder först i kraft efter en uppsägningstid. Det finns en bred enighet om betydelsen av uppsägningstider. Arbets sökande under uppsägningstiden bör vara mycket effektivt eftersom det förenar fördelarna av hög sökintensitet och avsaknad av stigma, uppgivenhet.³⁵ Dessutom verkar det, i motsats till turordningsregler, finnas en bred acceptans för de relativt långa uppsägningstiderna som finns i Sverige. Arbetsgivaren förlänger också i många fall uppsägningstider för dem som deltar i omställningsprogram. Empiriska undersökningar visar ofta att uppsägningstider är en effektiv åtgärd.³⁶

De *företagsfinansierade omställningsprogrammen* är en av de mest framträdande nyheterna jämfört med hur uppsägningar hanterades under 80-talet. Visserligen skedde liknande tidigare t.ex. vid nedläggning av den statsägda varvsindustrin. Men idag satsar även privata företag stora resurser i dessa program (SOU 2002:59).

Framträdande exempel är i samband med de stora neddragningarna inom Ericsson och ABB. Exempelvis erbjöds 4 200 av de 12 000 som varslades om uppsägning i Östergötland mellan 2001 och 2003 ett av företaget finansierade omställningsprogram. Statens minskade insatser jämfört med tidigare är delvis en reaktion på företagens initiativ.

---

³³ För USA saknas uppgifter för industrianställda utan gymnasieutbildning.

³⁴ Diskussionen i detta avsnitt bygger på Ohlsson, H och Storrie, D (2006), "Friställd eller anställd? Strukturomvandling från individens perspektiv".

³⁵ Enligt LAS ska den uppsagda få ledigt för att söka ett nytt arbete.

³⁶ De empiriska undersökningarna i Storrie, D (1993), *The Anatomy of a Large Swedish Plant Closure*, Ekonomiska Studier 38, Nationalekonomiska institutionen, Göteborgs universitet, och Jans, A-C (2002), *Notifications and Job Losses on the Swedish Labour Market*. Dissertation Series 54, Swedish Institute for Social Research, Stockholm, tyder på att uppsägningstidens längd ökar sannolikheten för uppsagda att hitta ett nytt arbete utan en mellanliggande period av arbetslöshet. Ett huvudresultat från uppföljningen av de stora neddragningar inom telekom-branschen var att den enskilt viktigaste faktorn som påskyndade övergången till ett nytt arbete var möjligheten att söka jobb under uppsägningstiden (AMS, 2003, "Slutrapport från Telekomgruppen", Stockholm).

Omställningsavtal

Sedan länge finns en *trygghetsförsäkring* för de allra flesta tjänstemän (avgångsersättning) och de flesta privatanställda arbetare (avgångsbidrag). Utformning av kontantstödet för arbetare skiljer sig något från det för tjänstemän. Sedan april 2005 utbetalas ett engångsbelopp (mellan 25 000 och 36 000 kr) till en arbetare när en anställning upphör även om det inte leder till arbetslöshet. För tjänstemän används stödet till att säkerställa att inkomstbortfallet inte överstiger ca 30 procent av den tidigare lönen. Avgångsersättningen kompenserar därför delvis för taket i arbetslöshetsförsäkringen. I bägge fallen utbetalas stöden bara till dem som är äldre än 40 år.

För tjänstemän finns sedan länge också en *omställningsförsäkring*, dvs ett individanpassat stöd för att hitta ett nytt jobb.³⁷ Sedan oktober 2004 finns liknande åtgärder för privatanställda arbetare. För tjänstemännen tar de olika trygghetsfonderna (t.ex. Trygghetsrådet och Trygghetsstiftelsen) själva hand om rådgivnings- och förmedlingsfunktioner. Motsvarande organisation för arbetare, TSL, utför inte tjänsterna själva utan har ingått ramavtal med flera olika leverantörer.

Det är också arbetsgivaren som står för kostnader för såväl omställnings- som trygghetsförsäkring men det sker på ett helt annat sätt än vad som följer av arbetsrätten. Kostnaderna följer inte med antalet uppsägningar eftersom avgiften baseras på en andel av lönesumman för dem som omfattas av avtalet.³⁸

Arbetsmarknadspolitik

Inom den offentligt finansierade arbetsmarknadspolitiken finns det inte några *specifika* åtgärder eller ersättningar för de uppsagda. Vid större uppsägningar satsar länsarbetsnämnderna ibland extra resurser. Detta sker inte systematiskt och idag utgår sådana extra resurser i en betydligt mindre omfattning än under 1970- och 1980-talet. Kostnaderna för den offentliga sektorn kommer huvudsakligen i ett senare skede om uppsägningar leder till arbetslöshet, sjukdom eller tidig pension.

När det gäller arbetsmarknadspolitiken är arbetslöshetsförsäkringen en viktig åtgärd som kan ha betydelse för de friställda. Det klassiska problemet här är att finna en lämplig avvägning mellan ersättningen för inkomstbortfallet och incitamenten att söka och finna ett nytt arbete. Till detta kommer de aktiva åtgärderna, som utbildning, inom arbetsmarknadspolitiken.

En ny marknad växer fram

De stora statligt finansierade omställningsprogrammen under 1970- och 1980-talet genomfördes nästan uteslutande av AMS. Den ökande förekomsten av företagsfinansierade omställningsprogram och TSL-avtalet har skapat en stor marknad för omställningstjänster. De organisatoriska förändringarna inom den offentliga sektorn och inte minst avregleringen av bemanningsbranschen 1993 har lett till en uppsjö av nya aktörer i det nya *outplacement-*

---

³⁷ Martinson, S (2005), "Omställningsavtal: mellan vilka, för vilka och på vilket sätt?" IFAU Rapport 2005:15, Uppsala gör en noggrann genomgång av de omställningsavtal som finns på den svenska arbetsmarknaden.

³⁸ Nivån varierar mellan de olika fonderna. För Trygghetsrådet (privatanställda tjänstemän) är det 0,3 procent av lönesumman. Det är betydligt lägre jämfört med början av 90-talet då den som mest var uppe i 1,07 procent. Avgiften är betydligt lägre för arbetare men den ska ökas successivt upp till 0,3 procent år 2009.

sektorn. De nio företag som skrev ramavtal med TSL belyser den organisatoriska mångfalden: Adecco, Antenn Consulting (dotterbolag till Proffice), Arbetslivstjänster (AMS dotterbolag), Aventus (dotterbolag till Folkuniversitet), Lernia (statlig bolag, f d AMU-Gruppen), Manpower, Poolia, Samhall Resurs (dotterbolag till Samhall), TRR Outplacement (dotterbolag till Trygghetsrådet).

Det finns fördelar med att företaget, eventuellt i samarbete med andra aktörer, genomför omställningsprogram. De är på plats och kan komma igång snabbare än någon annan. Företagets personalavdelning, tillsammans med de fackliga organisationerna, bör dessutom ha mycket goda kunskaper om de anställdas kompetens och annan information som behövs för effektiv matchnings- och rådgivningsverksamhet.

Det är inte självklart vilka fördelarna är av att köpa in omställningsprogram från bemanningsföretag mm. Det är en huvudfråga i litteraturen om industriell organisation när ett företag ska göra saker själv och när det ska köpa utifrån. Tjänster ska köpas utanför företaget då det finns många konkurrerande säljare, om det finns skalfördelar som inte företaget själv kan uppnå, om det inte finns specifika investeringar för köpare som säljare och när tjänsterna är standardiserade.

Möjligen uppfyller *outplacement*-branschen de flesta av dessa villkor med knappast det sista. Individanpassade lösningar är ett mantra i affärsspråket inom *outplacement*. I detta avseende har företaget större kunskaper om individerna än externa aktörer.

Åtgärder

OECD har i ett par rapporter diskuterat lämpliga åtgärder för dem som friställs pga strukturomvandling.³⁹ Det första man påpekar är att hjälp att söka nytt arbete måste kompletteras med omskolning och riktade sysselsättningssubventioner. OECD understryker att det av effektivitets- och rättviseskäl är viktigt att alla friställda behandlas på samma sätt oavsett orsakerna till friställning. Detta gäller i högre grad för friställda än för den genomsnittlige arbetsökande.

För det andra pekar rapporten på att det även i krympande branscher sker nyanställningar. Problemet här är att de friställda kan vara mer eller mindre lokalt bundna. Åtgärder som underlättar geografisk rörlighet – flyttbidrag, flytt hjälp och åtgärder som minskar transaktionskostnader vid bostadsbyte – kan därför övervägas.⁴⁰

På det senare området har det nyligen kommit en intressant studie av den danska textil- och konfektionsindustrin.⁴¹ Den visar att det, trots att sysselsättningen inom den danska tekoindustrin minskade med 80 procent under perioden 1975-2000, var förvånansvärt många av dem som slutade sina anställningar, frivilligt eller ofrivilligt, som fick nya arbeten inom samma industri. Detta gällde åtminstone fram till 1990. Övergångarna underlättades av att den

---

³⁹ OECD (2005a), *Employment outlook*, OECD, Paris och OECD (2005b), "Trade and Structural Adjustment", TD/TC (2005)2, OECD, Paris.

⁴⁰ OECD-rapporten tar också upp betydelsen av åtgärder före friställningen. Här kan varsel och förebyggande åtgärder vara betydelsefulla.

⁴¹ Bjerring Olsen, K, R Ibsen och Niels Westergaard-Nielsen (2004), "Does Outsourcing Create Unemployment? The Case of the Danish Textile and Clothing Industry", Center for Corporate Performance, Department of Economics, Aarhus School of Business.

danska teko-industrin var geografiskt koncentrerad. Genom att få nytillkommande började inom teko-industrin kom det att ske en gradvis utfasning av branschen.

Effekter

Empiriskt vet vi mycket lite om effekterna för de berörda individerna av åtgärder i samband med friställningar. Ett exempel är att det för Trygghetsrådets verksamhet saknas kvantitativa vetenskapliga utvärderingar (med kontrollgrupp och hänsyn tagen till selektion etc) trots att det har varit verksamt i över 30 år.

Vilka åtgärder kan vara särskilt verkningsfulla? Det finns flera studier som antyder att satsningarna på utbildning har haft en positiv effekt i samband med friställningar. Och en del studier pekar på att det är gymnasiekompetens snarare än högskoleutbildning som ger de största effekterna.

Utbildning är ett exempel på en åtgärd som riktar sig direkt till individen. Direkt fokus på den berörda individen är en viktig princip för att åtgärder ska vara effektiva. Stöd till kommuner, regioner, näringsgrenar eller företag som indirekt ska förbättra för de berörda är inte att rekommendera eftersom de inte riktas direkt mot dem med omställningsproblem.